

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta
Katedra rozvojových studií

Denis PETRÁNEK

**Konflikty na Kavkaze po rozpadu Sovětského svazu – případová studie
Náhorního Karabachu**

**Conflicts in the Caucasian region after disintegration of USSR – case study of
Nagorno Karabakh**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Teichmann

Olomouc 2014

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
Přirodovědecká fakulta
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Denis PETRÁNEK
Osobní číslo: R11374
Studijní program: B1301 Geografie
Studijní obor: Mezinárodní rozvojová studia
Název tématu: Konflikty na Kavkaze po rozpadu Sovětského svazu - případová studie Náhorního Karabachu
Zadávací katedra: Katedra rozvojových studií

Zásady pro vypracování:

Cílem práce je analyzovat příčiny konfliktu mezi Arménií a Ázerbájdžánem o oblast Náhorního Karabachu. Práce se bude zabývat historickým vývojem konfliktu, popíše současný stav zamrzlého konfliktu a postoj hlavních světových a regionálních aktérů (USA, EU, Rusko, Turecko) a pokusí se analyzovat možná řešení tohoto sporu do budoucna.

Rozsah grafických prací: dle potřeby
Rozsah pracovní zprávy: 10 - 15 tisíc slov
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická
Seznam odborné literatury:

Uzer U.; Baguirov A. (2012). Nagorno-Karabakh? A Forgotten Conflict: An Introduction to the Special Issue. *Journal of Muslim Minority Affairs*; 32, č. 2, s. 134-138. German T. (2012). The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus. *Journal of Muslim Minority Affairs*; 32, č. 2, s. 216-229. Ambrosio T. (2002). Congressional Perceptions of Ethnic Cleansing: Reactions to the Nagorno-Karabagh War and the Influence of Ethnic Interest Groups. *Review of International Affairs*; 2, č. 1. Uzer U. (2012). Nagorno-Karabakh in Regional and World Politics: A Case Study for Nationalism, Realism and Ethnic Conflict. *Journal of Muslim Minority Affairs*; 32, č. 2, s. 245-252. Kasim K. (2012). American Policy toward the Nagorno-Karabakh Conflict and Implications for its Resolution. *Journal of Muslim Minority Affairs*; 32, č. 2, s. 230-244. Simao L. (2012). The problematic role of EU democracy promotion in Armenia, Azerbaijan and Nagorno-Karabakh. *Communist & Post-Communist Studies*; 45, č. 2, s.193-200.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Jiří Teichmann**
Katedra rozvojových studií

Datum zadání bakalářské práce: **9. května 2013**
Termín odevzdání bakalářské práce: **16. dubna 2014**

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 9. května 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedl v seznamu zdrojů a literatury.

V Olomouci dne 12. 5. 2014

.....
Denis Petránek

Poděkování:

Rád bych poděkoval vedoucímu bakalářské práce Mgr. Jiřímu Teichmannovi za cenné rady a odborné vedení práce. Dále bych chtěl poděkovat Tereze Štifnerové za provedení jazykové korekce mé práce.

Abstrakt:

Práce se zabývá konfliktem o Náhorní Karabach. Charakterizuje oblast jižního Kavkazu a představuje Arménii a Ázerbájdžán jako hlavní aktéry. Vysvětluje historické příčiny konfliktu, popisuje průběh a důsledky a snaží se nastínit možná řešení do budoucna.

Klíčová slova:

Arménie, Ázerbájdžán, Náhorní Karabach, Kavkaz, konflikt

Abstract

The thesis deals with the conflict of Nagorno-Karabakh. It describes the region of the southern Caucasus and introduces Armenia and Azerbaijan as main actors. It explains historical causes/roots of the conflict, describes the process and consequences of the conflict and aims for an outline of possible solution in the future.

Key words

Armenia, Azerbaijan, Nagorno Karabakh, Caucasus, conflict

Seznam použitých zkratk

AbSSR	Abcházská sovětská socialistická republika
AbASSR	Abcházská autonomní sovětská socialistická republika
ArSSR	Arménská sovětská socialistická republika
AzSSR	Ázerbájdžánská sovětská socialistická republika
AXC	Lidová fronta Ázerbájdžánu
ENP	Evropská politika sousedství
EU	Evropská Unie
GhK	Výbor pro Karabach
GSSR	Gruzínská sovětská socialistická republika
HHS	Vše-arménské národní hnutí
IDP	Vnitřně přesídlené osoby
LUKOIL	Ruská národní energetická společnost
NATO	Severoatlantická aliance
NK	Náhorní Karabach
NKAO	Náhorně-karabašská autonomní oblast
NKR	Náhorně-karabašská republika
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OSN	Organizace spojených národů
RF	Ruská federace
RSFSR	Ruská sovětská federativní socialistická republika
SOCAR	Národní ropná společnost republiky Ázerbájdžán
SNS	Společenství nezávislých států
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	Spojené státy americké

Obsah

1. Úvod a diskuze do literatury	10
2. Oblast Kavkazu a zdejší konflikty.....	12
2.1 Gruzínsko-abchazský konflikt.....	13
2.1.1 Problém Adžárie	14
2.2 Gruzínsko-osetinský konflikt	14
2.3 Konflikt v Čečensku	16
3. Arménie, Ázerbájdžán a Náhorní Karabach.....	19
3.1 Charakteristika jihokavkazského regionu.....	19
3.2 Historicko-etnický profil hlavních aktérů.....	20
3.2.1 Arménie.....	20
3.2.2 Ázerbájdžán	21
4. Charakteristika konfliktu o Náhorní Karabach	25
4.1 Bezprostřední příčiny konfliktu.....	25
4.2 Průběh a dynamika konfliktu.....	28
4.3 Důsledky konfliktu	31
5. Role mezinárodních aktérů.....	34
5.1 Role Ruské federace	34
5.2 Role Turecka.....	37
5.2.1 Turecko-Arménské vztahy.....	38
5.3 Role Íránu	40
5.4 Role USA.....	41
6. Role mezinárodních organizací	43
6.1 Role Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE).....	43
6.2 Role Evropské unie (EU).....	44
7. Modely řešení konfliktu a možný vývoj do budoucna	46
7.1 Výměna území	46

7.2 Kyperský model.....	46
7.3 Balíkový přístup	47
7.4 „Krok za krokem“	47
7.5 Pražský proces	47
7.6 Řešení vojenskou cestou.....	48
8. Závěr.....	49
9. Shrnutí	50
10. Summary	51
11. Seznam literatury a zdrojů.....	53

1. Úvod a diskuze do literatury

Oblast dnešního Náhorního Karabachu, stejně jako celý region jižního Kavkazu, byl v minulosti místem střetů různých kultur, náboženství a mocenských vlivů. V moderní historii Náhorního Karabachu hrají největší roli dva národy – Arméni a Ázerové. Po staletí zde koexistovali, avšak etnická a náboženská odlišnost v kombinaci s mocenským soupeřením a událostmi s tím spojenými dala za vznik novému konfliktu.

Nové a dosud nepoznané problémy se začaly naplno projevovat se slábnoucí mocí Sovětského svazu na přelomu 80. a 90. let 20. století. V této době zde vrcholily nacionalistické nálady a separatistické tendence a po rozpadu SSSR v roce 1991 zde propuklo mnoho etnických konfliktů, které se dařilo sovětské moci potlačovat.

Cílem bakalářské práce je analyzovat příčiny konfliktu mezi Arménií a Ázerbájdžánem o oblast Náhorního Karabachu. Práce se bude zabývat oblastí Kavkazu obecně a charakterizuje hlavní aktéry. Dále popíše historický vývoj konfliktu, postoj mezinárodních a regionálních aktérů, současný stav, a pokusí se analyzovat jednání a možná řešení konfliktu do budoucna.

Při tvorbě bakalářské práce byla použita rešeršně-kompilační metoda. V práci bylo čerpáno jak z tištěné literatury, tak z internetových zdrojů. Konflikt o Náhorní Karabach poměrně komplexně představuje český autor **Tomáš Šmíd** ve svém díle „*Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*“.

Region Kavkazu, jeho historii a konflikty skvěle popisuje britský autor **Thomas De Waal** a belgický autor **Frederik Coene** v knihách se shodným názvem „*The Caucasus: An introduction*“.

Svante E. Cornell se ve svém díle „*Small nations and great powers: A study od ethnopolitical conflict in the Caucasus*“ podrobně zabývá etnopolitickými konflikty v celém kavkazském regionu. Konflikt o Náhorní Karabach analyzuje komplexně od historických souvislostí, charakteristiky příčin a průběhu konfliktu, zapojení mezinárodních aktérů, až po nastínění pokusů o moderaci a budoucí vývoj.

Ondřej Ditrych se ve své studii „*Náhorní Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice*“ důkladně zabývá geopolitickou analýzou konfliktu a rolí mezinárodních aktérů a snaží se dle realistické tradice mezinárodních vztahů dokázat dominantní postavení Ruska.

Některé další zdroje se opírají např. o oficiální zprávy **Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, statistického servisu Arménské republiky** či **Ministerstva zahraničních věcí České republiky**.

2. Oblast Kavkazu a zdejší konflikty

Země v oblasti Kavkazu byly vždy zeměmi ležícími mezi Kaspickým a Černým mořem, Evropou a Asií, Ruskem a Blízkým východem, křesťanstvím a islámem či demokracií a diktaturou. Arménie, Ázerbájdžán, Gruzie a přilehlé oblasti byly vždy místem střetů a mísení odlišných kultur, náboženství a politických systémů. To z tohoto na první pohled odlehlého a bezvýznamného regionu vytvořilo „geopolitickou seismickou zónu“. (*De Waal, 2010*)

Jako „křižovatka“ mezi velkými zeměmi a impérií byl Kavkaz po staletí „zkoušeným“ regionem. Rasová a lingvistická diverzita, která je pro tento region charakteristická, spojená se sovětským dědictvím etnického přesídlování a umělého vytyčování hranic učinila z Kavkazu ještě více nestabilní oblast náchylnou pro vnitřní pnutí a vnější vměšování. V dnešní době je Kavkaz jednou z nejdůležitějších a nejcitlivějších oblastí na světě, s konfliktním potenciálem pro velké národy v jeho okolí. Jeho význam determinuje fakt, že region byl odjakživa místem konfrontace a teritoriální expanze velmocí, místem etnických sporů a v dnešní době navíc územím těžby a transportu ropy. Tato skutečnost samozřejmě přitahuje globální hráče a případný konflikt by tak nemusel být pouze místní záležitostí. (*Coene, 2010*)

Zdejší dějiny formovala především Perská a Osmanská říše a posléze Ruské impérium. Na konci 19. století se Rusko začalo projevovat jako hegemon a po vzniku SSSR ve 20. letech 20. století také celý region pohltilo, což formovalo novodobé dějiny v regionu Kavkazu. Po rozpadu Sovětského svazu v 90. letech se začaly projevovat problémy, které se dříve dařilo eliminovat, což způsobilo některé konflikty, které budou v této kapitole dále zmíněny.

2.1 Gruzínsko-abchazský konflikt

Gruzínsko-abchazský konflikt se stal jedním z nejkrvavějších a nejkrutějších konfliktů v post-sovětském prostoru. O život přišlo ve dvouleté válce (1992 – 1993) podle odhadů až 30 tisíc lidí, dalších až 250 tisíc uprchlo. Podstatou konfliktu byly silící národnostní tendence Abcházců, konkrétně jejich status po rozpadu SSSR. Abcházie odmítla všechny nabídky na širokou autonomii v rámci Gruzie a požadovala nezávislost. Gruzie si naopak chtěla zachovat teritoriální integrity a pohrozila použitím síly, pokud diplomacie a politické rozhovory nepřinesou výsledky. (Coene, 2010)

Tento konflikt započal již za carského Ruska, kdy se proturecky orientovaní muslimští Abcházci museli nuceně stěhovat směrem k jihu, zatímco křesťanští Gruzínci byli dosídlováni místo nich. Tato nerovnováha na území Abcházie začala způsobovat napětí mezi oběma národy. Po připojení obou územních celků do Sovětského svazu byly vyhlášeny Gruzínská (GSSR) a Abcházská sovětská socialistická republika (AbSSR). Nicméně ústava z roku 1925 deklarovala, že AbSSR je součástí GSSR a v roce 1931 byl její status změněn na hierarchicky nižší Abcházskou autonomní sovětskou socialistickou republiku (AbASSR). Vše začalo nabývat na intenzitě na konci 80. let, kdy v Gruzii začaly sílit nacionalistické tendence a požadavky na nezávislost. Abcházci si riziko uvědomovali, protože kdyby se nezávislost realizovala, zůstali by sami součástí Gruzie bez přímé pomoci ruského centra. (Šmíd, 2007)

Rozbuškou ozbrojeného střetu byla intervence gruzínské armády na území Abcházie v srpnu 1992, která měla za cíl paralyzovat separatistické vedení AbASSR. Gruzie obsadila klíčové body a abcházský parlament na to reagoval vyhlášením mobilizace. Abcházie zkonsolidovala síly a za významné podpory Ruska znovudobyla strategické posty. Gruzínská armáda nebyla schopná situaci udržet, protože jí chybělo jednotné velení, a zásobování a vybavenost byly tristní. Rusko, ačkoliv se tvářilo pouze jako mediátor, sehrálo v konfliktu významnou roli při podpoře Abcházců. Do konce roku 1993 byli Gruzínci vyhnáni z Abcházie. Příměří bylo vyjednáno v dubnu 1994 v Moskvě za účasti Ruské federace (RF), Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) a Organizace spojených národů (OSN). Konflikt zůstává do současnosti nevyřešen a nabízí se zde paralela s konfliktem o Náhorní Karabach. (Soghomonyan, 2012)

2.1.1 Problém Adžárie

Za éry SSSR byla Adžárie jedinou autonomní republikou (Adžárská autonomní sovětská socialistická republika – AdASSR), která byla vytvořena ne z etnických, ale náboženských důvodů¹. V roce 1989 si Adžárie chtěla udržet autonomii, podobně jako Abcházie aj., zvláště proto, že místní autority se nechtěly vzdát moci. Zároveň se však nikdy přímo nevyslovily o odtržení od Gruzie. Dva roky poté v Adžárii vypukly demonstrace, požadující zachování místní autonomie a odsuzující nové proti-muslimské praktiky. Nestability využil Aslan Abašidze, místní předseda nejvyšší rady, a díky dobrým vztahům s Ruskem i Tureckem se mu podařilo ustanovit autoritativní režim bez větších zásahů gruzínského centra. Abašidze v klidu vládl, neměl téměř žádnou opozici a prosadil např., že daně a cla nepůjdou do centrálního rozpočtu, ale místní samosprávě (tento čin také udělal z Adžárie nejbohatší region Gruzie). Obrat nastal v roce 2003, kdy v Gruzii proběhla tzv. revoluce růží, která svrhla prezidenta Ševardnadzeho. Přestože byl Abašidze prezidentovým protivníkem a vedl proti němu opozici, uvědomoval si, že se může dostat do stejné situace, a nazval tyto události násilným pučem. Následné spory s novým prezidentem Saakašvilim vyústily v demonstrace a vedly k odstoupení Abašidzeho v květnu 2004. Adžárský problém byl spojován s osobou autoritativního Abašidzeho, a tak počáteční vznikající napětí nakonec utichlo a situaci se podařilo vyřešit nenásilně. (Coene, 2010)

2.2 Gruzínsko-osetinský konflikt

Tento konflikt vznikl také na konci 80. let 20. století s podobnou gruzínskou rétorikou. Osetinci zdůrazňovali svou historickou přítomnost a právo na autonomii, zatímco gruzínští nacionalisté tvrdili opak a toto právo jim odpírali. K rozhoření konfliktu došlo v roce 1989, kdy osetinské vedení veřejně vyjádřilo podporu Abcházii v současně probíhajícím konfliktu s Gruzii. (Coene, 2010)

V konfliktu se jednalo stejně jako v abcházském případě především o status území obývaného jedním etnikem, které se neztotožňuje s etnikem vládnoucím. Byly přijaty kontroverzní zákony, které povolovaly na území Gruzie jako úřední jazyk pouze gruzínštinu, na což reagoval nejvyšší sovět AO Jižní Osetie požadavkem na změnu statusu z autonomní oblasti na autonomní republiku.

¹ Adžárové byli etničtí Gruzínci, kteří však na rozdíl od zbytku Gruzínců vyznávali islám.

Tento požadavek byl zrušen sovětem GSSR a Osetinci začali stupňovat požadavky, konkrétně na připojení k Severní Osetii, která byla autonomní republikou v rámci Ruské sovětské federativní socialistické republiky (RSFSR).

V září 1990 si jihoosetinský sovět sám odhlasoval změnu statusu. Gruzínský nejvyšší sovět na to v prosinci téhož roku zareagoval úplným zrušením autonomie Jižní Osetie, což způsobilo definitivní eskalaci násilí. (*Soghomonyan, 2012*)

Na konci roku 1990 byly z oblasti odvolány jednotky sovětského ministerstva vnitra, což způsobilo v noci na 5. 1. 1991 intervenci gruzínských sil do Jižní Osetie. Následná opatření Moskvy² byla gruzínskou stranou ignorována. Dne 31. srpna se Gruzínci v referendu vyslovili k secesi od SSSR, s čímž nesouhlasili ani Osetinci, ani Sovětský svaz, který odmítl uznat nezávislost Gruzie. Až do konce roku 1991 probíhaly bojůvky na obou stranách a obléhání osetinských center stále nepřinášelo výsledky. Na začátku roku 1992 Gruzii zmítala dvouměsíční občanská válka a tak byla oslabena „bojeschopnost“ v Jižní Osetii. Pod nátlakem Moskvy bylo nakonec 24. června 1992 podepsáno příměří. K druhému konfliktu se schylovalo od roku 2004, kdy se v Gruzii vyměnily politické elity. Nové elity se snažily sjednat si loajalitu i v J. O., ale zde narazily. Jižní Osetie již více nechtěla setrvávat s nestabilní Gruzii a v roce 2006 bylo vyhlášeno referendum o nezávislosti. Vztahy Ruska a Gruzie byly na historickém minimu v roce 2008, kdy Kosovo vyhlásilo secesi od Srbska a západ ho začal uznávat. Na to Rusko zareagovalo prohlášením, že změní politiku vůči „samozvaným nezávislým státům“, čímž nepřímo poukazovalo na možnou separaci Jižní Osetie a Abcházie. To začalo vyvolávat vzájemné provokace jako například bombové útoky či zadržování podezřelých ze špionáže, což nakonec vedlo k rozpoutání plnohodnotné války 7. 8. 2008. Následné ruské vítězství bylo vzhledem k nepoměrnému vojsku jen otázkou času. Gruzie byla ekonomicky vyčerpána a její infrastruktura byla vážně narušena. Tato blesková válka byla ukončena podpisem příměří již 16. 8. za zprostředkování Evropské unie (EU). To vedlo ke stažení ruských jednotek do října téhož roku. (*Coene, 2010*)

² Sovětský prezident Michail Gorbačov 7. ledna 1991 anuloval jak jihoosetinskou deklaraci nezávislosti, tak zrušení jihoosetinské autonomie ze strany Gruzie, jelikož oba kroky byly v rozporu s ústavou SSSR.

2.3 Konflikt v Čečensku

Čečenci byli typickým kavkazským národem. Po staletí byli ovlivňováni okolními říšemi. Jejich původ není jasný, spolu s Inguši tvoří tzv. Vajnašskou jazykovou skupinu, kterou lze jen málo ztotožnit s jinými národy. Uvádí se, že před příchodem křesťanů byli Čečenci pohané, v průběhu dějin je ovšem nejvíce zasáhla vlna islámu, a to ze sousedního Dagestánu. Fakt, že oblast je geopoliticky velmi strategická, způsobil, že zájem Ruska o ovládnutí Kavkazu byl víc než jasný. Rusové ze strategických důvodů začali při jižní hranici svého impéria budovat pevnosti a dosidlovali je Kozáky – etnickými Slovy. To postupně zvyšovalo napětí a odpor vůči Rusku, které gradovalo např. při povstáních v 19. století, která byla dříve či později krvavě potlačena. Po integraci do SSSR byly potlačovány nacionalistické tendence a čečenský pohled na Rusy se začal ještě více radikalizovat. Mohou za to události z let 1941 – 1944, kdy byli Čečenci označeni za kolaboranty s nacistickým Německem a násilně deportováni na Sibiř. Všechny tyto události vedly k silícímu nacionalismu a touze o samostatnost, která se začala plně projevovat za Gorbačovovy éry, potažmo s rozpadajícím se SSSR. (*Šmíd et al., 2007*)

Existence SSSR se chýlila ke konci, v Rusku byl proveden pokus o puč a vnitropolitická krize v centru hrála přímo do karet snahám mnoha národů k realizaci vlastní nezávislosti. Pozadu nezůstalo ani Čečensko, ve kterém se moci chopil bývalý generál sovětské armády Dudajev. Ten zrušil ještě komunistický sovět a za pomoci bojůvek Celonárodního čečenského kongresu ovládl celou republiku. Moskva na to nijak nereagovala, protože nový postsovětský směr ruské politiky podporoval ty, kteří zbavují moci ještě komunistické autority³, a navíc centrum řešilo větší problémy s re-organizací nově vznikajících struktur. Dudajev využíval ruské „štedrosti“ – spíše než k budování struktur nového „demokratického“ státu – k prosazování zájmů místní elity, rozkvětu mafíanských praktik a černého obchodu. Některé složky moskevského centra přes čečenskou mafii organizovaly reexport ruské ropy, pašovaly zbraně a drogy. To se později ukázalo pro Moskvu jako překážka docílit jakéhokoli rozumného kompromisu při jednání s neústupným Dudajevem, který prohlásil, že dohoda s ruským vedením je nemožná, a znovu vyslovil požadavek na uznání Čečenska jako nezávislého mezinárodněprávního subjektu. (*Balabán, 2001*)

³ Jako důkaz podpory Moskvy bylo při stahování sovětských jednotek v roce 1992 z Čečenska zanecháno na základně v Groznom až sto tisíc střelných zbraní a stovky obrněných vozidel a letadel. To Dudajevovi umožnilo vybudovat vlastní regulérní armádu.

Tehdy se ruský prezident Jelcin rozhodl pro vojenské řešení, aby tak konsolidoval politickou elitu v Moskvě a zastrašil opozici. Rusko začalo 11. 12. 1994 vojensky intervenovat v chaosu-zmítajícím se⁴ Čečensku. Ovšem sama ruská armáda byla špatně organizována, při svých ozbrojených operacích de facto improvizovala. Bylo provedeno několik neúspěšných pokusů o dobytí Grozneho⁵.

Po sérii těchto taktických nezdarů bylo nasazeno dělostřelectvo a letecké bombardování, které již přineslo úspěch, avšak za cenu velkého počtu obětí nejen na straně protivníka, ale také z řad civilistů. Čečenské jednotky utekly do hor a vedly guerillovou válku. Na konci července 1995 bylo dohodnuto příměří, které ale pouze posloužilo Čečencům k přesunu a dozbrojení. (Coene, 2010)

V následujících měsících se situace přelévala mezi příměřím a válkou. Po zabití Dudajeva byla zřízena jednání s Ruskem a čečenští velitelé vytvářeli plány na znovudobytí Grozneho. V květnu 1996 probíhala jednání – blížily se volby a Jelcin potřeboval nepopulární válku ukončit, aby si získal sympatie voličů. Na konci téhož měsíce Jelcin navštívil Groznyj, boje utichly a 30. 5. byla podepsána dohoda o zastavení bojů a o statutu čečenských pravomocí v rámci RF. Nakonec bylo dohodnuto i stažení ruských jednotek do konce srpna. Klid zbraní netrval dlouho, protože bombový útok při vyjednávání způsobil vzájemnou nedůvěru a obviňování. Následná rychlá ofenziva čečenských jednotek Rusy zaskočila a došlo k obsazení Grozneho. Ruské dezorientované jednotky byly obklíčeny a objevila se výzva k vyjednávání a ukončení bojů. To bylo dohodnuto 15. srpna a 27. srpna se z Grozneho stáhlo na 4 000 vojáků. (Šmíd et al, 2007)

Vyjednávání nakonec vyústila 31. 8. 1996 v podepsání tzv. Chasavjurských dohod, které de facto znamenaly kapitulaci Ruska a uznání čečenských mocenských struktur. Čečenské vedení jasně ukázalo, že autorita centra je mu lhostejná a navíc Chasavjurské dohody stanovovaly, že řešení statusu Čečenska nebude znovu otevřeno dříve než v roce 2001. Tato válka znamenala další destabilizaci již tak „horkého“ regionu a dala tušit, že dosažený status quo nebude trvat věčně. (Balabán, 2001)

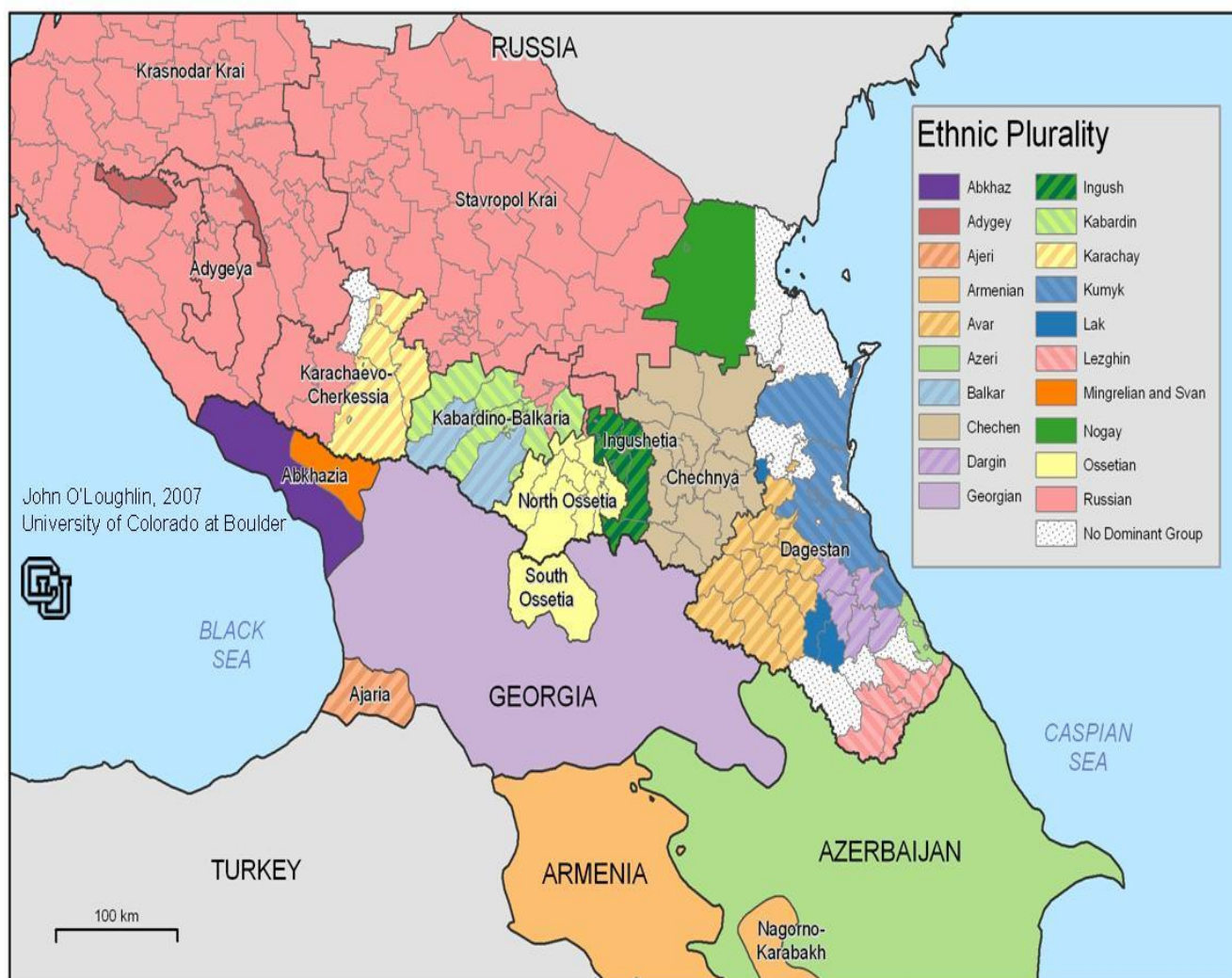
V roce 1999 některé čečenské jednotky pomáhaly Dagestáncům v boji o nezávislost. To přimělo Rusko k leteckým útokům vůči rebelům. Současně byly spáchány teroristické atentáty v Dagestánu, Moskvě atd., které měly za následek na tři sta životů.

⁴ V té době vrcholila čtyřměsíční občanská válka mezi přívrženci Dudajeva a opozicí, kterou vojensky podporovalo ruské ministerstvo obrany a bezpečnostní složky.

⁵ Důvodem neúspěchu byla naivita ruského velení, které chtělo dobýt Groznyj pouze pomocí tanků bez účasti pěchoty, což z nich vytvářelo snadné cíle pro dostatečně mobilní povstalecké jednotky.

Tyto atentáty byly připsány čečenským a dagestánským extremistům. V reakci na to byla vyhlášena bezpečnostní zóna mezi Čečenskem a Dagestánem a zahájeny převážně letecké údery za cílem nastolení pořádku na severovýchodním Kavkaze. Tyto události proběhly začátkem druhé rusko-čečenské války na konci září 1999, která znamenala tvrdý a nekompromisní postup proti čečenským extremistům, kteří se postupně stahovali do hor a vedli guerillovou válku. V roce 2002 ruský prezident Putin prohlásil, že boje jsou u konce a na tisíce uprchlíků se mohlo vrátit do zdevastovaných domovů. Oficiální válka byla sice ukončena, avšak násilí a různé incidenty se rozšířily po celém severním Kavkaze.

Klasické válčení se změnilo v teroristické činy, z nichž nejznámějšími se staly např. přepadení moskevského divadla a vzetí rukojmích či útok na školu v Beslanu. Druhá válka si pak podle odhadů vyžádala na 60 tisíc civilních životů a další čtvrt milion uprchlíků. (Coene, 2010)

Obr. č. 1 – Oblasti severního Kavkazu a etnické složení. (University of Colorado Boulder, 2007)

Na konfliktech, které byly představeny v této kapitole, lze poměrně dobře poznat, jak citlivým a vznětlivým místem je celá oblast Kavkazu. Zdejší pestré etnické složení, náboženská a kulturní odlišnost a mocenské zájmy jen dokazují konfliktní potenciál tohoto regionu.

Když se k těmto faktorům přidá (často necitlivá) mocenská politika Ruska (SSSR), které zde podstatnou částí formovalo moderní dějiny, jsou tyto konflikty opodstatněné a lze jen polemizovat nad tím, jaká budoucnost čeká tento region.

3. Arménie, Ázerbájdžán a Náhorní Karabach

Příčiny konfliktu o Náhorní Karabach je nutno hledat v minulosti a uvědomit si geopolitické, historické a etnografické souvislosti, které se staly příčinou eskalace konfliktu a dalších událostí až po současnost.

3.1 Charakteristika jihokavkazského regionu

Náhorní Karabach leží v oblasti jižního Kavkazu či Zakavkazska⁶. Geograficky tato oblast mezi Černým a Kaspickým mořem přináleží Asii, ovšem z kulturního, historického a náboženského hlediska je bližší Evropskému kontinentu. Politicky se zde nacházejí tři nezávislé státy – Gruzie, Arménie a Ázerbájdžán, k nimž lze zařadit i sporná území či autonomní oblasti jako je právě Náhorní Karabach, Jižní Osetie či Nachičevan. Na severu region hraničí s Ruskou federací, na jihu pak s Tureckem a Íránem. Uvědomíme-li si historické a kulturní souvislosti, jeví se tento region jako velmi strategický. Tento fakt je nepochybně posilován i ekonomickým potenciálem kaspické ropy a blízkostí (v současném kontextu) sledovaného a nestabilního regionu Blízkého východu.

Při pohledu do historie a na geografickou polohu je zřejmé, že oblast byla odjakživa místem střetu odlišných kultur, etnik či náboženství. Především se zde mísily vlivy Perské říše a Osmanské říše, a také carského Ruska, a v pozdějších dobách pochopitelně jejich nástupnických států – Íránu, Turecka a SSSR. Jejich vliv ovšem nebyl po celou dobu stejnoměrný a „mocenský trojúhelník“, který zde existoval cca 250 let, neměl „strany vždy stejně dlouhé“ (*Cornell, 2001*).

⁶ Zakavkazsko – souhrnný název pro státy jižního Kavkazu, který reflektuje ruský úhel pohledu.

Na začátku 19. století se začala projevovat převaha carského Ruska, které v roce 1828 definitivně potvrdilo vítězství nad Peršany. Od té doby se kavkazský region začal stávat nárazníkem mezi Ruskem a Osmanskou říší, což pochopitelně vedlo k dalším konfliktům. (Coene, 2010)

Od roku 1878 po prohrané Rusko-Osmanské válce začalo také Turecko na Kavkazu postupně ztrácet svůj vliv, což pokračovalo až do roku 1918. Po vzniku SSSR, který ovládl všechny státy v oblasti Kavkazu, se Turecko začalo zaměřovat na svou budoucnost zejména v Evropě, Írán naopak začal uplatňovat svou roli na Blízkém východě. (Cornell, 2001)

V současné době se všechny tři státy v oblasti angažují, a proto je nutné s nimi počítat. Ovšem vzhledem k již předem zmíněnému potenciálu a strategickým důvodům oblast přitahuje pozornost i pro jiné globální hráče, jako např. USA či EU. Z mezinárodních organizací, konkrétně v otázce Náhorního Karabachu, působí na tomto území nejvíce OBSE. (Carley, 1998)

3.2 Historicko-etnický profil hlavních aktérů

3.2.1 Arménie

Arméni se v oblasti východního Turecka a jižního Kavkazu začali usazovat přibližně v 6. století př. n. l. Podle některých arménských zdrojů byl Náhorní Karabach součástí od 4. století př. n. l., podle Ditrycha (2006) reálně od 1. stol. př. n. l. Usazovat se začali v horském terénu a už snahy mnoha dobyvatelů pokoušejících se o jejich asimilaci u nich vytvořily silnou hrdost a sebeidentitu. Dalším sebeidentifikačním znakem je nepochybně křesťanské náboženství (monofyzitská podoba), přičemž se Arméni označují za první kompaktní státní celek, který uznal křesťanství za státní náboženství, zhruba ve 3. - 4. století n. l. Přičteme-li k tomu skutečnost, že Arméni nepatří do žádné širší nadnárodní kmenové skupiny (jako např. Slované, Germáni apod.), zjistíme, proč se u nich tak silně vyvinul pocit vlastní výjimečnosti a národního uvědomění. (Šmíd, 2007)

Arménský národ, přestože si v historii prošel nadvládou mnoha říší, zažil i krátká období nezávislosti. Od 16. století do počátku 19. století byla oblast dnešní Arménie rozdělena mezi Osmanskou a Perskou říší. Po vítězství Ruska nad Peršany připadla východní část území právě carskému Rusku, západ zůstal v rukou Osmanské říše. Počátky budoucích problémů se začaly rýsovat právě v této době, tedy na přelomu 20. a 30. let 19. století. V roce 1828, po tzv. Turkmenčajské dohodě, připadly velké chanáty jako Nachičevan či Jerevan ruské moci. Tyto chanáty obývalo turkické obyvatelstvo. V této době ruská politika začala

prosazovat odsun muslimů do Persie, zatímco na jižním Kavkaze měly vzniknout tři křesťanské státy (obnovená Albánie, Arménie a Gruzie). Během této doby přešlo z Persie do Ruska dle odhadů cca 40 000 Arménů.

Obnova Albánie se nakonec nekonala, nicméně u zbytku obyvatel mělo dojít k tzv. „armenizaci“. V roce 1878, kdy probíhala poslední Rusko-turecká válka, se Rusko pokoušelo osvobodit Slovanské pravoslavné křesťany na Balkáně od Osmanské nadvlády. Výsledkem bylo vítězství Ruska a dohoda v San Stefanu, která Rusům přiřkla regiony Batumi, Ardahan a Kars ve východní Anatolii. (Coene, 2010)

Jelikož Arméni získávali lepší pozice i v politické a socioekonomické sféře (např. ropný průmysl v Baku), začal proti nim přirozeně sílit odpor. Současně s migrací Arménů na jižní Kavkaz se zvýšil i počet Ázerbájdžánských imigrantů v Osmanské říši. V Osmanské říši se začala silně šířit idea tzv. panturkismu, který hlásal spojení všech turkických národů v jeden stát, a na Armény začalo být nahlíženo jako na tzv. ruskou pátou kolonu. Proto se Arméni stali etnickou, náboženskou a kulturní překážkou pro ideologii turkických národů. (Šmíd, 2007)

Rusko naopak vinilo ze zrady Ázerbájdžánce, kteří podporovali panturkické ideje a navíc, z hlediska náboženského měli zájem, aby na Kavkaze přebývaly spíše křesťanské národy. Tyto migrační pohyby a politika obou stran negativně ovlivňovaly vzájemné mezietnické vztahy, které se do budoucna ještě více zhoršovaly a dodnes se odráží v historiografii obou zemí. (Šmíd, 2007)

V současné době žijí v samotné Arménii přibližně 3 miliony obyvatel, ovšem dalších zhruba 8 milionů Arménů žije v diaspoře (Arménský statistický servis, 2014). Zde se nabízí možnost paralely např. se státem Izrael a židovskou diasporou ve světě.

3.2.2 Ázerbájdžán

Ázerové jako národ jsou turkického původu. Názory týkající se jejich příchodu do oblasti jižního Kavkazu se liší. První uznávaná verze je tzv. Seldžucká teorie, která udává 11. století, ale v dnešní době se objevuje i tzv. Chazarská teorie, uvádějící příchod turkických kmenů již v 6. – 7. století. (Šmíd, 2007)

Podle zmíněných údajů by se ovšem ázerbájdžánská přítomnost v oblasti (resp. v NK) nemohla datovat tak hluboko jako ta arménská, což se vzhledem k etnogenezi a sporům s Armény pochopitelně Ázerbájdžáncům příliš nezamlouvá. Pro Ázerbájdžánce je nejvíce přijatelná tzv. Albánská teorie. Podle Cornella (2001) a Souleimanova (2004) tato teorie tvrdí,

že oblast NK byla obývána tzv. Kavkazskými Albánci již ve 4. století př. n. l. Ti se měli příchodem turkických kmenů turkizovat a tím vytvářet etnogenezi Ázerbájdžánského etnika. Na druhé straně jsou podle této teorie Karabašští Arméni původně také Kavkazskými Albánci, kteří přijali od Arménů monofyzitskou podobu křesťanství, christianizace však u nich proběhla již dříve. Teorie maximalizuje archaizaci ázerbájdžánské etnogeneze a snaží se zpochybnit etnogenezi Karbašských Arménů. Proto je pro Ázerbájdžán tato teorie stěžejní, protože podle ní, jakožto potomci turkizovaných Albánců, si mohou nárokovat území NK.

Nicméně, Cornell, Souleimanov aj. považují příbuznost Albánců a Turků za neprůkaznou vzhledem k míšení tehdejších populací, a přestože teorii přímo nevyvrací, jejich názor zůstává rezervovaný. (*Cornell, 2001*), (*Souleimanov, 2004*)

Ázerbájdžánci jsou na rozdíl od Arménů multietnickým turkickým národem, proto jejich etnická sebeidentifikace proběhla daleko později. Největší rozdíl oproti Arménům byl v tom, že se Ázerbájdžánci dlouho necítili jako národ, nýbrž cítili příslušnost k jednotlivým chanátům, ve kterých žili. Tento fakt je dosvědčen tím, že v průběhu dějin se jejich označení několikrát měnilo – od zakavkazských Tatarů, přes Turky a Muslimy po Ázerbájdžánce. (*Souleimanov, 2004*)

Co se týče národní identity, je nutno zmínit fakt, že Ázerové jsou de facto rozděleným národem, kdy více než polovina Ázerbájdžánců žije v příhraničních regionech na severozápadě Íránu, a zbytek národa žijící na severu tvoří dnešní stát Ázerbájdžán. Příčinu hledejme v tzv. Turkmenčajské smlouvě po Rusko-Perské válce (1826 – 1828), která uměle vytvořila rusko-perskou hranici podél řeky Araks nehledě na etnické či kulturní souvislosti. To podle Cornella znamenalo tragédii pro Ázerbájdžánský národ, protože vzhledem k dalšímu vývoji se obě oddělená území obývaná Ázery vydala (ač nedobrovolně) na zcela odlišnou cestu. (*Cornell, 2001*)

Severní část, tedy dnešní mezinárodně uznávaný stát Ázerbájdžán, začala být stále více ovlivňována Ruskem. Jak poznamenává Altstadt (2011), po Velké říjnové socialistické revoluci (VŘSR) a připojení území k SSSR zde začala probíhat silná rusifikace. Zejména za éry Stalina přecházela v násilný teror, kdy byla čistkami odstraněna většina ázerské intelektuální elity. Jeden z hlavních důvodů těchto činů byl strach Moskvy z islámu a silících „panturkických“ tendencí při jižní hranici impéria. Proto také rusifikace právě v Ázerbájdžánu proběhla daleko intenzivněji než v sousední Arménii či Gruzii, které byly křesťanskými zeměmi. Ruština se vedle ázerbájdžánštiny stala druhým úředním jazykem, a přestože se i po silné rusifikaci Ázerbájdžánci stále nepovažovali za Rusy, po rozpadu Sovětského svazu ztratili další identitu, a to sovětskou. (*Carley, 1998*)

Jinak se vyvíjela situace Ázerů žijících v Íránu. Vliv centra zde byl mnohem větší než v případě „severu“, protože Írán byl vždy unitárním státem na rozdíl od Ruska, které bylo federací. Z toho důvodu byl v severním Ázerbájdžánu větší prostor pro budování národní identity, protože v rámci federace měli vlastní stát. Ázerové v Íránu se dnes vydávají zároveň jak za Ázerbájdžánce, tak za Íránce. (Cornell, 2001) Co se týče náboženství, díky perským vlivům převládá šiitská varianta islámu, i přes silné vazby na sunnitské Turecko. Je zde však patrná i bývalá „ateistická“ politika SSSR, což znamená, že v současné době náboženství nehraje takovou roli, v porovnání s Ázerbájdžánci z Íránu, kde navíc na konci 70. let 20. století proběhla islámská revoluce. (Šmíd, 2007), (Cornell, 2001)

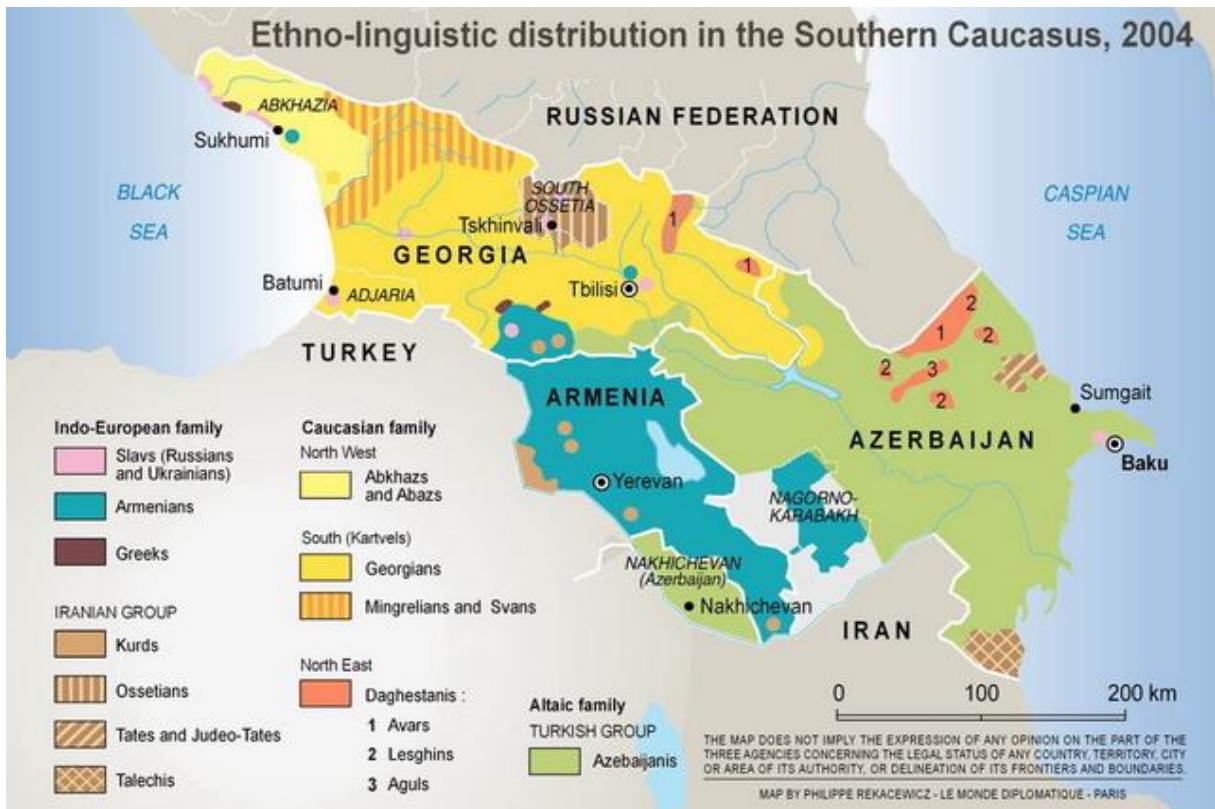
Od 16. století spadalo území dnešního Ázerbájdžánu pod jurisdikci Perské říše. V roce 1722 došlo k úpadku Safiovské dynastie, následné roky způsobily desintegraci říše a po roce 1747 celé území upadlo od chaosu. Ázerbájdžánská území se rozdělila do více či méně nezávislých chanátů na bázi íránského modelu. Přestože ázerština byla široce rozšířena jako literární jazyk, nefungovala zde tradice jednoty či společného státu. Také etnické složení na Ázerském území nebylo homogenní. To vedlo k rozdělení území na cca dvacet chanátů, které měly své lokální authority. To usnadnilo snahu o získání vlivu carskému Rusku, které zde začalo prosazovat politiku tzv. „divide et impera“⁷. Touto politikou Rusové dosáhli nejprve vypuknutí Rusko-perské války (1826 – 1828) a následná Turkmenčajská smlouva definitivně přiřkla území dnešního Ázerbájdžánu pod jejich správu. V této době také Rusko dosáhlo vrcholu své teritoriální expanze. (Cornell, 2001)

Kroky, které následovaly (podpora migrace Arménů na území s Ázerským obyvatelstvem, emigrace Ázerů do Osmanské říše, aj.), přirozeně vedly ke vzniku dvou neformálních koalic, které se poté aktivně projevíly např. v rusko-tureckých válkách v letech 1855 – 1856 a 1877 – 1878. Ázerbájdžánská historiografie vidí právě v podpoře arménské migrace do oblastí s ázerbájdžánskou většinou důvod, proč Arméni získali populační většinu v Náhorním Karabachu. (Šmíd, 2007)

⁷ Pojem „Divide et Impera“, přeloženo z latiny jako „rozděl a panuj“, vychází z poznání, že menší problémy se zvládají snáze než problémy velké. Původně se touto zásadou řídili zejména účastníci politického boje, ve kterém se snažili vyvolat mezi svými protivníky neshody a rozbroje, aby je pak mohli jednotlivě snadněji porazit a ovládat. Autorem je Nicolo Machiavelli. Z historického hlediska je tato definice více než příznačná pro ruskou a sovětskou politiku a diplomacii.

Obr. č. 2 – Politická mapa jižního Kavkazu a situace okolo Náhorního Karabachu. (Voices Compassionate Education, 2012)

Obr. č. 3 – Etnicko-jazykové rozložení obyvatelstva v jihokavkazském regionu. (GRID-Arendal, 2012)

4. Charakteristika konfliktu o Náhorní Karabach

Na konci 80. let 20. století se začala významně měnit situace. V Sovětském svazu byl u moci Michail Gorbačov, známý svou politikou „perestrojky a glasnosti“⁸. Navíc se zde začalo významně projevovat jakési mocenské vakuuum, když centrum – řešící vnitropolitickou krizi – nebylo schopné či nemělo zájem efektivně zakročit proti vznikajícímu konfliktu.

4.1 Bezprostřední příčiny konfliktu

V roce 1987 se začalo projevovat silící nacionalistické cítění v Arménii. Tamní akademie věd iniciovala petici, ve které statisíce arménských občanů požadovalo, aby byla Náhorně-karabašská autonomní oblast (NKAO) převedena pod jurisdikci Arménské sovětské socialistické republiky (ArSSR), neboť nesouhlasili s politikou Ázerbájdžánu vůči karabašským Arménům (např. se zákazem učení arménských dějin a literatury ve školách v NK). V říjnu 1987 se v otevřené střety proměnil protest arménské většiny ve vesnici Čardakli proti jmenování ázerbájdžánského ředitele Sovchozu⁹. V Jerevanu v té době probíhaly protirežimní protesty, avšak původně environmentální důvody demonstrace se po zveřejnění událostí z Čardakli změnila na demonstraci požadující připojení NKAO k Arménii, což zahájilo i vyhánění ázerbájdžánského obyvatelstva. Po ázerbájdžánských stížnostech v Moskvě se situaci snažil osobně řešit i M. Gorbačov, avšak bez výsledku, a napětí tak i nadále stoupalo. Rok 1988 znamenal rapidní zhoršení situace, protože docházelo k masivní nucené migraci obyvatelstva z jedné strany na druhou. Tato výměna obyvatelstva by sama o sobě nemusela představovat riziko eskalace konfliktu tak jako fakt, že na území NKAO zůstala obě etnika na svých pozicích. (Šmíd, 2007)

Sověť Náhorního Karabachu na tyto události zareagoval vydáním prohlášení 20. 2. 1988. V něm požadoval po Ázerbájdžánu a po nejvyšších autoritách v Moskvě převedení NKAO pod správu ArSSR. Politbyro toto ihned odmítlo se slovy, že akce karabašského sovětu „jsou v rozporu se zájmy pracujícího lidu Ázerbájdžánu a Arménie a poškozují mezinárodní vztahy“. (De Waal, 2010, s. 109)

De Waal uvádí, že „sověty, které byly základními kameny systému moci v SSSR, měly sice svoji nominální sílu, ale v podstatě jen sloužily k razítkování“. (De Waal, 2010, s. 109)

⁸ Perestrojka a Glasnost' (přestavba a otevřenost) byla nová politika v SSSR za vlády M. Gorbačova, jejímž úkolem byly především ekonomické reformy a také větší demokratizace; co se týče separatistických oblastí, právě politika otevřenosti dávala více prostoru nacionalistům pro požadavky na větší autonomii. To se stalo nakonec jedním z důvodů rozpadu SSSR.

⁹ Sovchoz – složený název pro **sovetskoje chozjajstvo**, neboli sovětské hospodářství; Sovchoz byl státní zemědělský podnik, sdružující velké statky a půdy o velké rozloze. Za éry komunismu proběhla kolektivizace zemědělství i v Československu (JZD – Jednotná zemědělská družstva).

Když se poté sovět Náhorního Karabachu rozhodl uvést do praxe Leninův koncept „všechna moc sovětům“, systém čelil paralýze, což způsobilo válku zákonů mezi sovětskými institucemi. (*De Waal, 2010*)

Šmíd (2007) uvádí, že Ázerbájdžán a vedoucí orgány SSSR odmítly návrh sovětu NKAO s odvoláním na článek sovětské ústavy č. 78, které znělo: „*Území svazové republiky nemůže být změněno bez jejího souhlasu. Hranice mezi svazovými republikami mohou být změněny prostřednictvím vzájemné dohody mezi danými republikami. Tuto dohodu potvrzuje SSSR.*“ (*Šmíd, 2007, s. 154*) Z tohoto důvodu bylo zřejmé, že řešení konfliktu dle ústavy je vysoce nepravděpodobné a je zde reálná hrozba eskalace ozbrojeného konfliktu. Navíc si obě strany uvědomovaly slábnoucí moc Moskvy v kontextu rozpadajícího se Sovětského svazu, což bylo živnou půdou pro vznik nacionalistických hnutí na obou stranách. V Arménii vznikl Výbor pro Karabach (Gharabagh Komité – GhK), na druhé straně Lidová fronta Ázerbájdžánu (Azerbaijan Xalq Cephesi – AXC), a tyto dva subjekty poté z velké části reprezentovaly národní emancipaci obou zemí. (*Šmíd, 2007*)

K prvnímu velkému ozbrojenému střetu došlo mezi 26. a 30. únorem 1988. U Agdamu byli zabiti dva ázerbájdžánští mladíci, což vyvolalo organizované pogromy v Sumagaitu na předměstí Baku. Ty byly organizovány ázerbájdžánskými imigranty z Arménie a NK za pomoci propuštěných kriminálků. Faktem zůstává, že i přes přítomnost jednotek ministerstva vnitra a obrany SSSR bylo těmto událostem jen nečinně přihlíženo. (*Souleimanov, 2007*)

Docházelo k vypalování arménských domů a jejich obyvatelé se stali terčem násilností. Podle oficiálních údajů bylo zabito 26 Arménů a 6 Ázerbájdžánců, další stovky byly zraněny. Arméni tyto události dokonce přirovnávají k nové genocidě a jejich rozhořčení umocnilo i mlčení sovětských médií a nedostatečné vyšetřování. (*De Waal, 2010*)

Nečinné přihlížení bezpečnostních složek při sumgaitském masakru a rozhodnutí nejvyššího Sovětu SSSR o neměnnosti statusu Náhorního Karabachu vedlo k etnickým čistkám ve vesnicích s ázerbájdžánskými obyvateli na území Arménie. Demonstrace v NK a násilí v obou zemích pokračovaly i přes výměnu vedení ze strany Moskvy v Ázerbájdžánu i Arménii, a to vedlo k dalším migračním vlnám přes společné hranice. Ázerbájdžánci navíc nebyli nespokojeni pouze s Armény, ale i s vlastní vládou, která nebyla schopná zajistit kontrolu na území NK.

Zemětřesení, které zasáhlo arménské město Leninakan (dnes Gjumri) 7. prosince 1988, a při kterém přišlo o život téměř 25 000 lidí, na čas oslabilo arménské pozice v Náhorním Karabachu. (*Coene, 2010*)

Počátkem tohoto roku se začal do vnitropolitické situace v Arménii výrazně angažovat GhK¹⁰. Ten představoval opozici pro komunistickou stranu, když prosazoval připojení NKAO, demokratizaci, ekonomické reformy a větší suverenitu Arménie v rámci SSSR. Podařilo se mu v místním sovětu prosadit přijetí rezoluce o připojení NKAO k Arménii dle žádosti z 20. 2. 1988. Ázerbájdžán toto rezolutně odmítal, odvolával se na hrubé porušení ústavy SSSR a Sovět AzSSR následně tuto rezoluci zrušil. Moskva nebyla schopná, resp. zřejmě nechtěla řešit vzniklé spory, a tak odmítla jakoukoliv změnu v teritoriálním uspořádání, což Arméni přijali s velkou nevolí. Následné manifestace spolu s blokadou letiště Zvartnoc v Jerevanu si po zásahu bezpečnostních složek vyžádaly dva mrtvé a na čtyři desítky zraněných. To v očích Arménů ještě více posílilo pocit křivdy ze strany centrální moskevské moci. (*Šmíd, 2007*)

V červnu téhož roku Arméni v NK naposledy vyzvali k připojení NKAO k Arménii a 12. 7. vyhlásili separaci od AzSSR. To bylo odmítnuto jak nejvyšším sovětem Ázerbájdžánu, tak Moskvou i přes ultimáta GhK, který svolával další demonstrace. Nejvyšší sověť SSSR zrušil dekret o secesi NKAO a ujistil Ázerbájdžán o teritoriální integritě. (*Šmíd, 2007*)

První den v prosinci 1988 nejvyšší sověť ArSSR jednohlasně vyhlásil připojení NKAO k Arménii na základě práva na sebeurčení místních občanů. (*Ditrych, 2006*) V lednu 1989 byla stanovena přímá správa sovětského centra, což situaci na chvíli uklidnilo, ale nepřineslo konkrétní výsledky. Současně na obou stranách vznikla nacionalistická hnutí¹¹ a začaly se vytvářet paramilitantní skupiny. Na konci listopadu byla zrušena přímá sovětská správa a NK opět spadl pod jurisdikci AzSSR, ale v horizontu několika dní byl arménským nejvyšším Sovětem opět přidružen. (*Coene, 2010*)

Celý další rok se vyznačoval řadou vzájemných potyček, neústupných kroků, dalších pogromů a migrací a především nadále slábnoucí pozicí Moskvy. V únoru 1990 se v Rize konala schůzka mezi AXC a HHS, kdy už byly tyto politické subjekty de facto při moci. Konkrétní výsledky ovšem setkání nepřineslo a zřetelně se projevil dva názorové póly – Arménie zdůvodňovala právo karabašských Arménů na sebeurčení, zatímco Ázerbájdžán argumentoval zachováním jeho teritoriální integrity. (*Šmíd, 2007*)

¹⁰ GhK – Gharabagh Komité, česky Výbor pro Karabach (dále jen GhK), byl nejsilnější politickou silou v Náhorním Karabachu, která se později stala platformou Vše-arménského národního hnutí. Výbor kritizoval současnou politiku SSSR a snažil se prosadit více demokratičtější hodnoty v totalitním státu a liberalizovat ekonomiku.

¹¹ V Arménii se jednalo o tzv. Vše-Arménské národní hnutí (Hajots Hamazgajn Šarzhum – HHS), které bylo platformou GhK a mnoha nacionalistických skupin, na druhé straně to byla Ázerbájdžánská lidová fronta (AXC).

V první polovině roku 1991 se ázerbájdžánská vláda s podporou sovětské armády rozhodla k tzv. Operaci Kolečko (Kol'co).

Ta měla údajně za cíl kontrolu identity občanů, ve skutečnosti se však jednalo o preventivní akci proti arménským militantním skupinám v podobě etnické čistky 24 arménských vesnic. Představitelé NK se nejprve zalekli brutality a byli ochotni ústupkům. Ovšem po výměně za radikálnější křídlo karabašských elit se situace změnila a tato akce ještě více zvýšila napětí, místo toho aby situaci uklidnila. (*Ditrych, 2006*)

Po volbách z května 1990 získalo HHS status nejsilnějšího politického subjektu v Arménii¹². To znamenalo postupnou minimalizaci vlivu komunistické strany. V Ázerbájdžánu pokračovaly rozkoly mezi Národní frontou (AXC) pod vedením panturkického nacionalisty Abulfeze Elcibeje a komunistickou vládou loajální Moskvě pod vedením Ayaze Mutalibova. To vedlo k demonstracím proti vládě a dalším násilnostem proti Arménům, které si 13. a 14. ledna vyžádaly cca 100 životů. Sovětská armáda sice pod záminkou těchto pogromů zasáhla, ale opět až s několikedenním zpožděním, kdy již bylo zabito přes 130 a zraněny další stovky ázerbájdžánských obyvatel. Dezorientace při rozpadu SSSR jen dokázala, že eskalaci konfliktu nic nebrání. (*Souleimanov, 2007*)

Inspirován několika dalšími svazovými zeměmi, deklaroval Náhorní Karabach nezávislost 2. 9. 1991. Toto rozhodnutí, jež bylo i proti záměrům těch, kteří si přáli připojení k Arménii, vedlo k dalšímu násilí. Ázerbájdžán navíc ztratil politickou a vojenskou kontrolu v oblasti a to především po tažení sovětských vojáků v prosinci téhož roku. (*Coene, 2010*)

4.2 Průběh a dynamika konfliktu

Na podzim roku 1991 docházelo k přibývání ozbrojených incidentů. Dne 26. 11. Ázerbájdžán zrušil autonomii NKAO a na začátku prosince vyhlásil všeobecnou mobilizaci. Od přelomu let 1991 a 1992 se dá hovořit o vypuknutí plnohodnotné války. (*Šmíd, 2007*)

Zatímco se dobře organizovaným a jednotným Arménům podařilo v horizontu několika let vybudovat relativně bojeschopnou armádu, Ázerbájdžán byl v tomto ohledu postižen soupeřením vládnoucích komunistů loajálních Moskvě a místních nacionalistů, především AXC. (*Souleimanov, 2007*)

¹² Předseda HHS Levon Ter-Petrosjan se nejprve stal předsedou Ústřední rady arménského parlamentu a v říjnu 1991 poté s náskokem vyhrál prezidentské volby.

Tento fakt se po vypuknutí bojů značně projevil na průběhu ozbrojeného konfliktu. Po vzniku nezávislých republik, jakožto nových mezinárodněprávních subjektů, a po definitivním rozpadu sovětského impéria na konci roku 1991 se z interního konfliktu stal konflikt mezinárodní. Mocenské vakuum, které vzniklo v důsledku desintegrace SSSR a stažení sovětských vojsk vedlo k tomu, že zmizel poslední faktor, který zachovával klid zbraní, a nic již nebránilo eskalaci války. Arménie připravena k ozbrojenému řešení také provedla první kroky. (*Šmíd, 2007*)

Útok na vesnici Chodžali se stal dalším bolestivým symbolem konfliktu. Měl být reakcí na dělostřelecké ostřelování Stěpanakertu vzdáleného pouhých sedm kilometrů. (*Cornell, 2001*) Útok byl proveden v noci z 25. na 26. února 1992 arménskými jednotkami za podpory 366. pluku armády SNS, který měl sloužit jako uklidňující element, ale znamenal pravý opak. V Chodžali, kde žila ázerbájdžánská většina, bylo během zásahu týráno, znásilněno nebo zavražděno 600 – 1 000 obyvatel ze zhruba osmi tisíc. (*Souleimanov, 2007*)

Arméni odůvodňují zásah již dříve zmíněným údajným ostřelováním Stěpanakertu a navíc obviňují ázerbájdžánské ozbrojence z toho, že tamní civilní obyvatelstvo použili jako živé štíty. Tato čistka měla mít dvojí účel: za prvé, donutit místní Ázerbájdžánce k trvalé emigraci, a za druhé, sloužit jako odstrašující případ pro okolí, aby se do budoucna vyvarovalo podobných akcí. Tato událost bývá také dávána do kontextu s násilnostmi v Sumgaitu a Baku. (*Cornell, 2001*) V březnu byly odvolány jednotky SNS a arménská strana v následných měsících dobyla město (pevnost) Šuša, které mělo pro oba státy z historického hlediska silný význam. Dobytí Šuši a obsazení Lačinu¹³ bylo pro Arménii strategicky více než důležité a komparativní výhoda byla na jejich straně, zatímco pro Ázerbájdžán se jednalo o značné ztráty nejen z hlediska strategických bodů, ale také z hlediska morálky celého národa. (*Šmíd, 2007*)

Po změně moci v Ázerbájdžánu v létě 1992 byla vyvinuta protiofenziva na severu NK, ta však neměla dlouhého trvání, a spojené karabašské a arménské síly znovu dobyly severní oblasti NK (okresy Fizuli a Kelbadžar). (*Souleimanov, 2007*)

¹³ Město Lačín se nachází v úzkém pásu ázerbájdžánského území, mezi Arménií a Náhorním Karabachem. Ze strategického hlediska představuje důležitý bod pro NK, který je tak přímo spojen s vlastním územím Arménie. Tento pás se také nazývá jako „Lačinský koridor“.

Tyto ztráty způsobily další otřesy na ázerbájdžánské politické scéně. Ázerbájdžánská armáda nebyla jednotná, byla roztržena do jakýchsi žoldáckých skupin pod vedením „warlordů“¹⁴, jako byl např. Suret Husejnov.

Ten těžil ze své popularity a začal vytvářet plány na svrnutí Elcibeje, což uvrhlo již tak podlomenou ázerbájdžánskou politiku znovu do krize. (*Šmíd, 2007*)

Vnitropolitické krize Ázerbájdžánu využily arménsko-karabašské jednotky k obsazení dalších ázerbájdžánských okresů mimo NK a to z důvodu, že měly zájem na tom, aby NKAO byla spojena s Arménií po celé délce sever – jih a ne pouze prostřednictvím Lačinského koridoru. (*Cornell, 2001*) Konkrétně se jednalo o okresy Agdam, Fizuli, Horadiz, Kubatly, Džabrail a Zangelan, čímž jednotky dosáhly i hranice s Íránem, jehož asi 1 000 vojáků překročilo hraniční řeku Arax, aby demonstrovalo svou přítomnost a varovalo Arménii. Zároveň na 50 000 tureckých vojáků zaujalo pozice na arménsko-turecké hranici. (*Souleimanov, 2007; Šmíd, 2007*)

Tyto události vedly k další velké vlně nucené migrace, protože zde docházelo k vyhánění Ázerbájdžánců. Na to zareagovala Rada bezpečnosti OSN vydáním rezolucí č. 853, 874 a 874, požadujících okamžité stažení arménských sil z okupovaných území. Tyto rezoluce se však v praxi minuly účinkem, ostatně jako i jiné požadavky či nabídky na smír z nezainteresovaných stran¹⁵. (*Souleimanov, 2007*)

Odmítavý postoj k arménským krokům zaujalo i Rusko. Arméni chtěli dobýt okres Zangelan ze strategických důvodů, na druhou stranu si uvědomovali pozornost venkovního světa. Proto zde nepáchali jinak běžné krutosti, aby neobrátili zahraniční mínění proti sobě. Po dobytí Zangelanu přišla další vlna emigrace do Íránu a Turecko, obávající se přelítí konfliktu na jeho území, vyslalo 50 tisíc vojáků na společnou turecko-arménskou hranici. (*Šmíd, 2007*)

Důsledkem okupace ázerbájdžánských okresů opustilo své domovy na 350 tisíc ázerbájdžánských civilistů, což je považováno za jeden z největších uprchlických exodů po druhé světové válce.

Přehnané statistiky hovoří o cca 1 milionu uprchlíků a IDP's¹⁶, přesnější čísla pak uvádějí přibližně 750 tisíc uprchlíků (cca 200 000 z Arménie a 550 000 z NKAO a

¹⁴ Warlord – označení pro vůdce, který pomocí vlastní armády ovládá určité území na úkor oficiální centrální moci.

¹⁵ Na bojišti byl de facto také ignorován např. íránský pokus o zprostředkování příměří v první polovině roku 1992 v Teheránu.

¹⁶ IDP = Internal Displaced Person neboli Vnitřně přesídlená osoba, je pojem označující osoby, které byly nuceny opustit své původní domovy na území jednoho státu.

okupovaného okolí). I když se statistiky rozcházejí, stále se jedná na tak malou oblast o čísla poměrně vysoká. (*De Waal, 2010*)

Po nástupu Alieva k moci v Ázerbájdžánu v říjnu 1993 se konflikt dostal do své poslední fáze. Aliev zkritizoval své předchůdce, na oko se snažil vyjednávat se svým karabašským protějškem Kočarjanem, ale mezitím narychlo budoval armádu. Když jednání po dvou měsících stále nikam nevedla, což bylo očekávané, vyhlásil Aliev novou ofenzivu. Podle arménského prezidenta Ter-Petrosjana „začala pravá válka 17. prosince 1993, skončila 12. května 1994 a byla to válka obou armád“ (*De Waal, 2010, s. 123*).

Mezi prosincem 1993 a únorem 1994 se také podstatně zvýšila čísla obětí na cca čtyři tisíce na Ázerbájdžánské a dva tisíce na Arménské straně. Při jednom incidentu v horách na severu Kelbadžaru zahynulo na 1 500 ázerbájdžánských vojáků. Obě země začaly být značně vyčerpané. Aliev viděl, že jeho vojenská strategie až na pár výjimek selhala a Arméni, ovládající mnohé ázerbájdžánské okresy, omezili bojovou linii pouze na těsné okolí NK a měli zájem o mír. To vyústilo v podepsání příměří 12. května v Moskvě, které ovšem nepřineslo řešení konfliktu, ale pouze klid zbraní a zachování statu quo. (*De Waal, 2010*) Mírová smlouva mimo jiné nebyla doposud podepsána.

4.3 Důsledky konfliktu

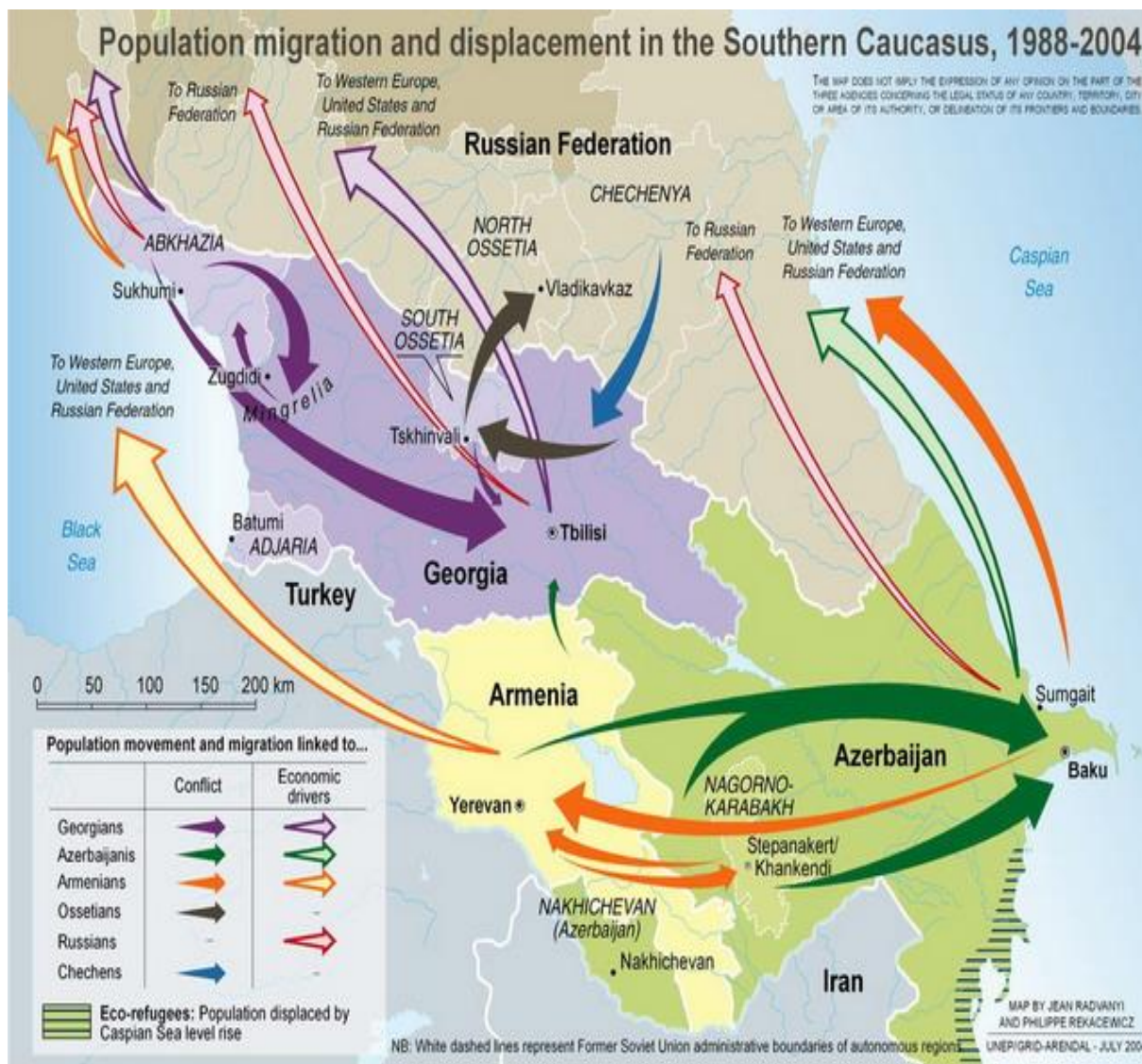
Válka o Náhorní Karabach je dodnes překážkou v normalizaci vztahů mezi oběma státy. Přestože bylo ujednáno příměří, vztahy obou zemí zatěžuje neexistence konečné mírové smlouvy a nevyřešený statut NKR. Co se týče poválečných problémů obou zemí (opomeneme-li otázku NKR), obě strany byly vystaveny nově vzniklým situacím, kterým musely čelit. Největšími problémy na obou stranách byla zdecimovaná ekonomika, zničená infrastruktura a velký počet uprchlíků.

Počet obětí konfliktu se odhaduje na 30 tisíc životů, z toho přibližně 7 tisíc Arménů a přes milion uprchlíků a IDP's, z nichž Ázerbájdžánci tvoří přes 70%. (*Souleimanov, 2007*)

Na straně Ázerbájdžánu je velkým problémem dlouhodobě neřešená situace až milionu válečných uprchlíků a tzv. IDP's. Ti od dob konfliktu žili v horkých oblastech centrálního Ázerbájdžánu v provizorních a často nedůstojných podmínkách, např. ve školách, sanatoriích, stanových městech, či dokonce vagónech. Padala zde dokonce obvinění, že ázerbájdžánská vláda schválně neřeší situaci a nechává je žít, aby si získala sympatie okolního světa. Finanční pomoc, která proudila do země za účelem podpory uprchlíků, měla končit v kapsách zkorumpovaných představitelů. Do dnešní doby se situace postupně

zlepšovala, např. poslední uprchlický tábor byl zrušen v roce 2007, avšak tzv. IDP's stále zůstávají na okraji společnosti. Jsou znevýhodněni jak ve vzdělání, tak v hledání práce a nemají oficiální politickou reprezentaci. (De Waal, 2010)

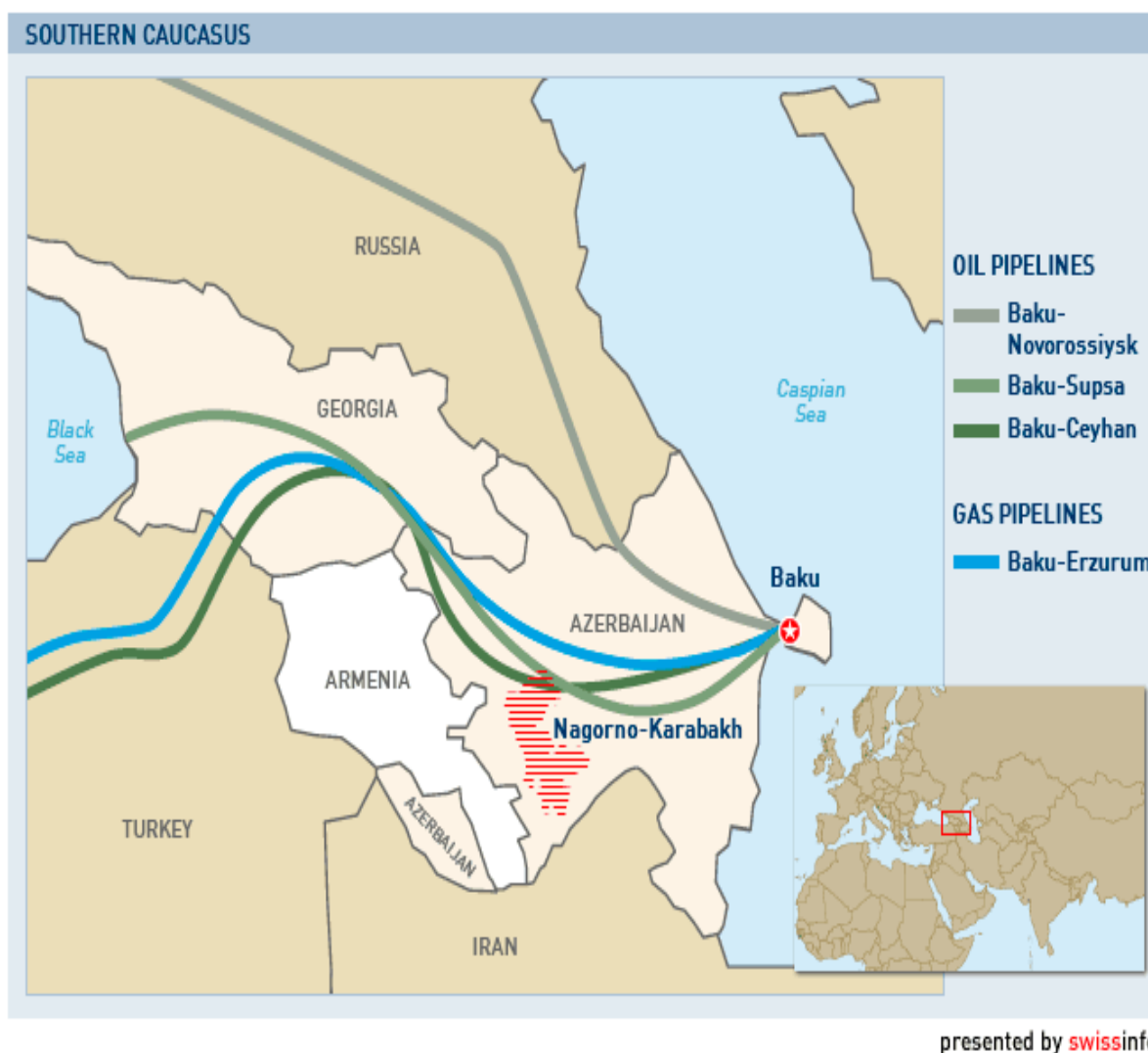
Arménie i přes poměrně suverénní vojenské vítězství a okupaci sedmi ázerbájdžánských okresů trpí paradoxně více. (Šmíd, 2007) Jedná se především o ekonomiku – v důsledku války se Arménie dostala mimo regionální, především energetické projekty, které úmyslně obcházejí její území (např. ropovod BTC). (Ditrych, 2006) Vzhledem k dopravní blokádě ze strany Turecka a Ázerbájdžánu je značně omezen mezinárodní obchod a potenciál pro zahraniční investice. To způsobuje také ekonomickou závislost na Rusku, jehož firmy drží většinu arménského kapitálu. (Šmíd, 2007)

Obr. č. 4 – Migrace a pohyb uprchlíků v jihokavkazském regionu v letech 1998 – 2004. (GRID-Arendal, 2012)

Tento konflikt také inspiroval řadu dalších etnik k teritoriálním nárokům a budoucímu konfliktu, jako v případě např. Abcházů či Osetinců v Gruzii. Neexistence mírové smlouvy odrazuje potenciální zahraniční investory a tím ještě více prohlubuje závislost Arménie na Rusku a Ázerbájdžánu z hlediska zisku z exportu ropy. (Soghomonyan, 2012)

Mírová dohoda ovšem není záležitostí pouze vlád Arménie a Ázerbájdžánu, musí být také přijatelná pro klíčové externí subjekty, např. Rusko či USA. Každá dohoda musí brát v úvahu často protichůdné geopolitické zájmy velmocí, což proces hledání trvalejšího řešení neustále brzdí. (Souleimanov, 2004)

Obr. č. 5 – Transportní síť ropy a zemního plynu na jižním Kavkaze. (Swissinfo, 2009)

5. Role mezinárodních aktérů

Konflikt o Náhorní Karabach, resp. jeho počátky byly původně interním teritoriálním konfliktem v rámci SSSR. Po jeho rozpadu v roce 1991 a vzniku nezávislých států Arménie a Ázerbájdžán se konflikt internacionalizoval, což přitáhlo pozornost regionálních či světových mocností, z nichž nejvýraznějšími jsou Rusko, Turecko, Írán a USA.

5.1 Role Ruské federace

Rusko se dá označit za hlavního mezinárodního aktéra konfliktu, což je dáno tím, že obě znesvářené strany byly přibližně 70 let součástí SSSR. Přestože se státy jižního Kavkazu již staly samostatnými, je zde patrný vliv Ruska jakožto velmoci a jeho zájmů.

Projevují se zde tři hlavní determinanty ruské zahraniční politiky v jihokavkazské oblasti. Prvním z nich je geoeconomický potenciál Kaspické pánve (ropa, zemní plyn atd.), snaha co největší část získat ve svůj prospěch a naopak co nejvíce omezit přístup jiným mocnostem k těmto zdrojům. Za druhý determinant lze označit historické nároky, jelikož Rusko klade důraz na zvláštní vztahy s geograficky blízkými zeměmi, zvláště se zeměmi bývalého SSSR. Třetím je povědomí o důležitosti Zakavkazska pro udržování a šíření vlivu v centrální Eurasii současně s pocitem ohrožení. Ten je interpretován jako hrozba šířícího se islamismu přes „kavkazskou ochrannou zeď“ či podél toku Volhy až do středního Ruska, a zároveň obava z potencionálního usazení cizí velmoci při jižní hranici Ruské federace. (*Ditrych, 2006*)

Ruské intervence do konfliktu o NK dobře dokazují, že se v tomto regionu události neodehrávají pouze náhodou, a že mezinárodní spojitosti zde hrají významnou roli. Po rozpadu SSSR se projevil určitý chaos a nekonzistence ruské zahraniční politiky, kdy např. ministerstvo energetiky RF otevřeně podporovalo účast v těžebním průmyslu, a naopak ministerstvo zahraničí se snažilo o pozastavení aktivit vzhledem k nevyřešenému právnímu statutu Kaspického moře. Moskva nejprve jednoznačně podporovala Ázerbájdžán, kdy několikrát rezolutně odmítla připojení NKAO k Arménii. Důvody lze spatřit ve faktu, že v Ázerbájdžánu v té době vládl režim, který byl ještě za sovětského svazu loajální centru, na rozdíl od nacionálně a separatisticky smýšlející Arménie, jakkoliv se to zdá být paradoxní vzhledem k náboženským souvislostem a druhořadému postavení muslimů v SSSR. Situace nabrala opačného kurzu v květnu roku 1992, kdy Arménie, vědoma si tlaku ze všech stran, rozhodla o normalizaci vztahů s Ruskem podpisem tzv. Paktu vzájemné bezpečnosti.

V Ázerbájdžánu se změnil režim, k moci se dostal pro-turecky orientovaný prezident Elcibej, a ten reagoval vystoupením Ázerbájdžánu z SNS a odmítnutím podpisu právě tohoto paktu. (*Ditrych, 2006*), (*Šmíd, 2007*)

Dřívější zásahy do konfliktu jsou velmi pravděpodobné, někdy přímo doložitelné¹⁷, ale vyvození odpovědnosti z řad tehdejšího (dezorientovaného) ruského velení je téměř nemožné. (*Ditrych, 2006*)

Další nepřímé politické intervence ze strany Ruska jsou poměrně doložitelné. Rusko začalo využívat chaosu v organizaci nejednotné ázerbájdžánské armády, když podporovalo žoldácké armády, a to především soukromou armádu Sureta Husejnova. Husejnov byl osobností s největším kreditem mezi Ázerbájdžánci, který začal logicky – díky ruské podpoře – vytvářet plány na puč proti turecky smýšlejícímu prezidentu Elcibejovi, čímž se krize na ázerbájdžánské politické scéně opět vyhroutil. Když byl Elcibej nucen uprchnout do rodného Nachičevanu, vnitřní nestability využil Haidar Alijev, použil nejen svůj společenský kredit v zemi, a po Elcibejově nucené rezignaci usedl do křesla prezidenta Ázerbájdžánu. Husejnova pak dosadil jako premiéra s širokými pravomocemi, ačkoliv se měl původně stát prezidentem. (*Šmíd, 2007*)

V tomto místě se názory Altstadt a Cornella rozcházejí. První z autorů zastává názor, že akce byla více než promyšlená, vše měl v rukou Alijev a Husejnov byl pouze nastrčenou loutkou za cílem odstranění anti-ruského vedení v čele s Elcibejem a dosazení Moskvě loajálního vůdce. Naopak druhý z nich tvrdí, že Husejnov měl být ruskou figurkou, která by podle záměrů Ruska ovládala ázerbájdžánskou politiku. Do toho ovšem zasáhlo Turecko, které přinutilo k rezignaci Elcibeje právě ve prospěch Alijeva. Začalo si totiž uvědomovat, že Elcibejova rétorika, která byla až příliš pan-turkická a naopak silně proti-iránsky a proti-rusky zaměřená, začínala ohrožovat turecké zájmy v oblasti Kavkazu a Střední Asie, a byla tak pro politiku Ankary spíše kontraproduktivní. (*Altstadt, 1997*), (*Cornell, 2001*)

Vztahy Moskvy s Baku za Alijeva byly velmi proměnlivé. Alijev nejprve vrátil Ázerbájdžánu členství v SNS jako ústupek Rusku, na druhou stranu však prosadil, že na území Ázerbájdžánu nebudou umístěny ruské vojenské jednotky. Co víc, v roce 1994 uzavřel se západními společnostmi tzv. kontrakt století, ve kterém jim dal možnost průzkumu, popř. těžby ložisek ropy na ázerbájdžánském území.

¹⁷ Jedná se např. o podíl na Sumgaitském pogromu (1988), masakru v Chodžali (1992) či zbrojní podpora na obou stranách.

To se nelíbilo Moskvě, ale vzniklé napětí po chvíli urovnalo udělení těžebních koncesí ruské společnosti LUKOIL na část ázerbájdžánské kaspické ropy a smlouva mezi ruským Ministerstvem energetiky a ázerbájdžánskou ropnou společností SOCAR. Rusko dokonce na oplátku podpořilo otázku o ázerbájdžánském nedělení hranic na summitu OBSE 1997 v Lisabonu. (*Ditrych, 2006*)

Obrat kurzu nastal poté, co se Ázerbájdžán rozhodl pro vybudování ropovodu Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC), který měl být tranzitním systémem pro export kaspické ropy přes Gruzii a Turecko, čímž obcházel území ruské federace, a pohřbil ruské plány na udržení monopolu na transport ropy prostřednictvím ropovodu Baku – Novorossijsk. To lze podle Ditrycha (2006) považovat za velkou prohru ruské geopolitiky.

Následné kroky ruské diplomacie nabraly více pro-arménský směr, když v roce 1998 Rusové podpořili konflikt o NK návrhem modelu na tzv. principu společného státu. Tento přístup se zakládal na vytvoření nehierarchických vztahů mezi Ázerbájdžánem a de facto nezávislou NKR, podle tzv. tatarstánského modelu¹⁸, což pro NKR v podstatě znamenalo silnou autonomii v rámci Ázerbájdžánu, která by ovšem nedisponovala právem na svévolnou secesi. Ázerbájdžán toto rezolutně odmítl, přičemž se opíral o „lisabonské principy“, na druhé straně Arménie a NKR byli v tomto případě přístupní k jednání. Zde se opět nabízí paralela k již zmiňované politice „rozděl a panuj“, kdy je pro Rusko lepší řešit větší počet malých problémů, než jeden velký. Tím se jim daří udržet stav „ani válka, ani mír“, a hlídat si tak své mocenské postavení na Kavkaze, konkrétně ve vztazích mezi znesvářenými stranami konfliktu o NK. Ruský vliv je dobře patrný nejen v přítomnosti vojenské základny na arménském území, ale především v ekonomice. Šmíd dokonce označuje Arménii jako „ekonomický protektorát Ruské federace“. (*Šmíd, 2007*)

Pro Arménii je spojenectví s Ruskem klíčové, protože vzhledem k izolaci a dopravní blokádě do ní neproudí téměř žádné zahraniční investice, většina domácího kapitálu je v držení ruských firem a navíc se jí vyhýbají i projekty spojené s transportem kaspické ropy. To potvrzuje Šmídovu tezi o arménské závislosti na Rusku.

¹⁸ Cornell definuje tento model podle statutu Tatarstánu v rámci Ruské federace, kdy tato autonomní republika disponuje řadou atributů státnosti, jsou jim ponechána privilegia např. pro vlastní ekonomická rozhodování, na druhou stranu však zůstávají z mezinárodněprávního hlediska integrální součástí Ruské federace. (*Cornell, 2001*)

5.2 Role Turecka

Turecko a jeho předchůdce, tedy Osmanská říše, bylo velmocí nad rámec kavkazského regionu v oblasti centrální Eurasie. Po prohraných rusko-tureckých válkách z druhé poloviny 19. století a především po vzniku SSSR, kdy se celý region jižního Kavkazu stal jeho součástí, se Turecko začalo orientovat na západ a především se zaměřilo na budování své pozice v Evropě. Jeho zájem o jihokavkazskou oblast se opět posílil po rozpadu Sovětského svazu a vzniku nezávislých republik. Z kulturního, náboženského a etnického hlediska má daleko blíže k Ázerbájdžánu. I tady lze ovšem spatřit pragmatismus, jelikož Turecko si uvědomuje ekonomický potenciál svého blízkého souseda. (*Ditrych, 2006*)

Naopak vztahy s Arménií jsou dodnes napjaté. Tato situace je způsobena několika zásadními fakty – jedná se o otevřenou podporu Ázerbájdžánu v otázce NK, kdy např. v roce 1992 Turecko uzavřelo vzájemné hranice a přesunulo k nim svoji armádu, a dále také o to, že Turecko doposud odmítá interpretaci událostí z roku 1915 jako arménskou genocidu. Naopak Arménie se nehodlá vzdát případného teritoriálního nároku na oblast „Západní Arménie“ na východě turecké Anatólie. (*Ditrych, 2006*)

Ovšem i Turecko muselo svoji ostrou rétoriku a postoje zmírnit. Začalo zlepšovat vztahy s Ruskou federací, které byly v minulosti proměnlivé, a které jsou dlouhodobě v popředí jejich zahraniční politiky. Za Osmanské říše spolu válčili, v období Kemalského Turecka byly vztahy přátelské, po druhé světové válce naopak přišel spor o strategické úžiny Bospor a Dardanely a následný vstup Turecka do NATO. Nyní se Turecko chtělo vyvarovat neuvážených kroků, které by mohly ještě více destabilizovat „horkou jihokavkazskou půdu“ a proto začali být (i na radu USA) zdrženlivější v otázce karabašského konfliktu. Navíc vojenská či jinak očividná intervence by způsobila internacionalizaci konfliktu a rapidně by snížila naděje Turecka na budoucí členství v Evropské Unii, kde by mohla být dávána do souvislosti s genocidou v letech 1915 – 1916. (*Ditrych, 2006*)

Turecko se vyvarovalo i zásahů do vnitřní politiky Ázerbájdžánu a prosazování panturkické vlády. Především za vlády Elcibeje, kdy jeho silně proturecké názory působily kontraproduktivně ve vzájemných vztazích Turecka s Ruskou federací. (*Cornell, 2001*)

V současnosti turecký význam determinuje členství v NATO, spojení s USA, snaha o vstup do EU či projekt ropovodu BTC, což vytváří pro západ klíčovou mocenskou protiváhu v regionu střední Eurasie a Blízkého východu vůči Rusku a Íránu.

5.2.1 Turecko-Arménské vztahy

Samostatnou a specifickou záležitostí jsou vztahy mezi Tureckem a Arménií. Tyto dva národy odjakživa rozděluje etnická, náboženská a kulturní odlišnost. V posledních cca 120 letech tyto rozdíly vedly k událostem, které dávají pojmu „etnická, náboženská a kulturní odlišnost“ zcela jiný rozměr.

Situace se začala zhoršovat na konci 19. století, kdy začal sílit na jedné straně vliv panturkismu v upadající Osmanské říši, na straně druhé národnostní cítění Arménů. Už v roce 1894 Arméni povstali proti kurdskému útlaku v Samsunské provincii, načež bylo toto povstání krvavě potlačeno. Další roky pogromy a masakry pokračovaly a počty obětí se zvyšovaly na desítky tisíc. Jednalo se také o počátek velké emigrace Arménů. *(Novák, 2008)*

V letech 1915 a 1916, v nepřehledné situaci první světové války, začalo Turecko podnikat kroky ke konečnému očištění národa od všeho „neturkického“. Záminkou pro tyto činy byl fakt, že mnoho Arménů bojovalo v ruských carských sborech či vedlo guerillovou válku proti Osmanům. Někteří dokonce proklamovali nutnost čistek pro realizaci panturkických idejí, pro které byli Arméni nepřekonatelnou překážkou. Za pomoci propuštěných kriminálníchků docházelo k systematickému popravování mužů, ženy, děti a starci byli nuceni k pochodu do „sběrného centra“. Pochody byly vedeny do oblasti Syrské pouště a Mezopotámie, za otřesných podmínek s akutním nedostatkem vody, jídla a uspokojení základních lidských potřeb. Údaje o počtu obětí se rozcházejí podle zdrojů z jedné či druhé strany.

Turecká strana odhaduje oběti v řádu stovek tisíc, Arméni operují s číslem okolo půl druhého milionu. Nezávislé zdroje se přiklání k cca milionu obětí na životech. *(Kopecký, 2010)*

Dodnes jsou tyto události citlivým tématem jak v historiografii, tak na politické úrovni obou států. Především kvůli tureckému zájmu o vstup do EU Arméni požadují, aby Turci uznali tyto události z roku 1915 za genocidu. Ti odmítají s ohledem na tehdejší dění na poli 1. světové války. Zde je patrná zcela jiná interpretace těchto událostí, a názory se rozcházejí nejen v počtu obětí. Tato otázka významně omezuje prostor pro zlepšování vztahů mezi Jerevanem a Ankarou, potažmo Baku, jelikož Ázerbájdžán zastává stejný postoj jako Turecko. *(Šmíd, 2007)*

Po dobu, kdy byly země jižního Kavkazu součástí SSSR, se arménsko-turecké vztahy nijak neměnily. Mezinárodní otázky řešila Moskva centrálně a proklamovala bratrství mezi národy SSSR, tudíž zde nebyl prostor pro vznik etnických či separatistických konfliktů.

Navíc tehdejší elity v roce 1921 podepsaly smlouvu o přátelství a bratrství mezi „kemalistickým“ Tureckem a bolševickým Sovětským svazem. Arménský nacionalismus se začal probouzet po konci kruté Stalinovy éry, a od šedesátých let¹⁹ byl na kontinuálním vzestupu, který vyústil v události po desintegraci SSSR. (*Šmíd, 2007*)

Nová etapa ve vzájemných vztazích nastala po vzniku nezávislé Arménie a Ázerbájdžánu v srpnu 1991. Turecko jako jeden z prvních států uznalo nezávislou Arménii, avšak nedošlo k navázání diplomatických styků. Po eskalaci konfliktu o NK, který se již dlouho zdál být nevyhnutelným, se Turecko očekávaně přiklonilo k podpoře Ázerbájdžánu. Navíc v roce 1993 došlo k uzavření turecko-arménské hranice. To pro Arménii znamenalo přerušování obchodních styků, žádný turismus a ztráta přílivu jakékoli zahraniční pomoci přes turecké území. (*Goshgarian, 2005*)

Diplomatické styky mezi oběma zeměmi jsou dosud problematické, resp. téměř neexistují. Ankara společně s Baku si stojí za tím, že konflikt o NK je mezinárodní, naopak Arménie ho považuje „pouze“ za občanskou válku mezi karabašskými Armény a ázerbájdžánskou vládou. Turecko podmínilo nový dialog vzájemných vztahů tím, že požaduje po Arménii podepsání smlouvy s Ázerbájdžánem ohledně statutu NK, uznání jeho teritoriální integrity a stažení jejich ozbrojených složek z okupovaných ázerbájdžánských okresů. Arménie tuto smlouvu odmítá a navíc apeluje na to, aby proces normalizace vztahů nebyl spojován s otázkou Náhorního Karabachu, a aby Ázerbájdžán jako třetí strana zůstal mimo celou záležitost. (*Goshgarian, 2005*)

Hlavními překážkami v normalizaci vztahů zůstávají již zmíněné otázky arménské genocidy a stávající turecko-arménská hranice (obava Turků z nároků na tzv. Západní Arménii ve východní Anatolii).

¹⁹ V roce 1965 u příležitosti padesátého výročí Arménské genocidy propukly v Jerevanu rozsáhlé demonstrace požadující navrácení arménských území od Turecka. Moskva pouze reagovala gestem povolení vybudování památníku obětem genocidy na kopci nad Jerevanem. (*Šmíd, 2007*)

5.3 Role Íránu

Írán je podobně jako Turecko významným hráčem a má podobně jako jeho západní sused silné historické a kulturní vazby se zeměmi jižního Kavkazu.

Avšak jeho současný vliv je značně omezen (zadržování ze strany USA), a sám o sobě může jen těžko ovlivnit politické dění i přes spojení s Ruskem. Přestože dnes rozvíjí vztahy jak s Arménií, tak s Ázerbájdžánem, nebyl jeho postoj k zemím jižního Kavkazu a otázce Náhorního Karabachu vždy stejný. (*Ditrych, 2006*)

V roce 1992 se Írán pokusil dosáhnout dohody mezi bojujícími zeměmi, když došlo i k několika setkáním v Teheránu, avšak tyto dohody k ničemu významnému nevedly. Ačkoliv by se mohlo zdát, že vzhledem ke kulturní a náboženské příbuznosti bude Írán podporovat Ázerbájdžán, v minulosti tomu bylo naopak. Důvodem byla změna kurzu politiky Baku pod taktovkou prezidenta Elcibeje. Ten se vyznačoval, jak bylo již několikrát zmíněno, silnou panturkickou rétorikou. Uvědomíme-li si fakt, že na území severozápadního Íránu žije podle odhadů 12 – 20 milionů etnických Ázerů, a přičteme-li k tomu Elcibejovu panturkickou, nebo proti-íránskou rétoriku, jsou íránské obavy z ázerbájdžánského iredentismu na místě. (*Šmíd, 2007*)

Írán využíval konfliktu o Náhorní Karabach především k nátlaku na vládu v Baku, dokonce se po neúspěšných jednáních v Teheránu a nepřátelskému vystupování Elbije přiklonil na stranu nábožensky a kulturně odlišné, a z ekonomického hlediska méně perspektivní Arménie. Obával se silného a prosperujícího souseda na své severní hranici. Na tomto příkladu je dobře vidět nenáboženská povaha konfliktu o NK. Íránská podpora Arménie se zaměřovala především na dodávku zemního plynu, elektrické energie a spotřebního zboží. Pro Arménii byla tato podpora klíčová vzhledem k turecko-ázerbájdžánskému embargu. I jejich podpora však byla promyšlená, aby nepřevážila síly na jednu stranu. (např. v roce 1993 omezili pomoc Arménii, když hrozilo plné ovládnutí Nachičevanu arménskými silami). Toto zřetelně dokazuje spřízněnost s Ruskem. Sledování vlastních zájmů, jednostranná podpora Arménie a snaha o zachování statu quo opět nabízí paralelu s politikou „rozděl a panuj“ a navíc tato politika tvoří přirozenou opozici na vliv Turecka a USA. (*Ditrych, 2006*)

5.4 Role USA

Zájem o jihokavkazský region ze strany Spojených států je logický. To souvisí jednak s politikou a vyvažováním mocenských vlivů na Blízkém východě (především kvůli Íránu) a také s geopoliticky strategickým významem kaspické ropy. Ke vzrůstající spolupráci dochází především s Ázerbájdžánem (kaspická ropa), ačkoli v 90. letech tomu bylo naopak. Početná arménská diaspora vyvinula tlak na americký Kongres, který odmítl Ázerbájdžánu poskytnout jakoukoliv pomoc, dokud neupustí od arménské blokády a od vojenských akcí. (*Souleimanov, 2004*)

I přes počáteční jednoznačnou podporu Arménie si USA uvědomovalo důležitost kaspické ropy a přes svoje firmy zde začalo investovat. To bylo stvrzeno podpisem tzv. kontraktu století v roce 1994 a tak postoje USA začaly nabírat opačný kurs.

Přesto panují nejasnosti ohledně amerického postoje. De Waal (2008) dokonce tvrdí, že si vysoké orgány americké státní správy rozdělily jižní Kavkaz, přičemž Kongres se věnuje Arménii, Pentagon Ázerbájdžánu a ministerstvo zahraničí Gruzii.

Podpora spíše ázerbájdžánské strany se dala očekávat i vzhledem k rozložení sil v oblasti. Rusko a Írán podporovali Arménii, na druhé straně bylo pro-ázerbájdžánské Turecko – jakožto člen NATO – významný spojenec USA, a tak si Spojené státy uvědomovaly důležitost mocenské rovnováhy v regionu. (*Baban, 2010*)

Spojené státy začaly podporovat energetiku v obou zemích, čímž chtěli nejen oslabit vliv Ruska a Íránu, ale především pomocí společných projektů dosáhnout míru mezi oběma státy. Ovšem tehdejší arménské vedení nebylo dle USA dostatečně ochotné, a tak podpora z jejich strany směřovala především do Ázerbájdžánu a Gruzie. To se později projevilo např. na výstavbě ropovodu BTC, který spojuje Ázerbájdžán s Tureckem via Gruzii a úplně míjí území Arménie a Ruska. (*Baban, 2010*)

Větší politická angažovanost přišla na konci minulého století, kdy se USA stalo spolu s Ruskem a Francií předsedajícím členem Minské skupiny OBSE, která byla vytvořena právě pro vyřešení konfliktu o NK. Navíc v roce 1998 uzavřelo bilaterální smlouvy o bezpečnostní spolupráci s Gruzii a Ázerbájdžánem. Zvrat ve stylu politiky ze strany USA nastal v roce 2001, po skončení úřadování Billa Clintona, jehož politika se zakládala na „ekonomické diplomacii“, podpoře energetiky a budování institucí.

Jeho nástupce George Bush zahájil po útocích 11. září „boj proti teroru“. To posílilo význam jižního Kavkazu právě pro Spojené státy, protože region sousedí se zeměmi skýtajícími hrozby terorismu (Irák, Írán, Afghánistán), ale zároveň se nachází relativně blízko

přátelské Evropy. Ázerbájdžán se dokonce začal účastnit operací v Afghánistánu či Iráku, čímž si vysloužil zrušení sekce 907 z Freedom Support Act²⁰ v roce 2002. (Baban, 2010)

Po nástupu Baracka Obamy a jeho administrativy se vrátil do americké politiky důraz na diplomatické řešení (podobně jako za Clintona). Amerika začala zlepšovat své vztahy s Ruskem a začala se více zajímat o normalizaci vztahů Turecka a Arménie. To považoval Ázerbájdžán za kroky k ochlazení vzájemných vztahů. Zájem o jihokavkazský region ze strany USA dokazuje i návštěva šéfky americké diplomacie Hillary Clintonové v Jerevanu a Baku v létě 2010. Ta při rozhovorech v obou zemích apelovala na řešení otázky Náhorního Karabachu mírovou cestou. (Baban, 2010) Budeme-li citovat Ditrycha, tak „*na rozdíl od Ruska se USA ve svém vlastním zájmu snaží o řešení místních konfliktů a o rozšíření bezpečnostního režimu spolupráce.*“ (Ditrych, 2006, s. 40)

²⁰ Sekce 907 „Freedom Support Act“ označuje Ázerbájdžán za agresora v konfliktu s Arménií či NKR, a vylučuje jakoukoli finanční či humanitární pomoc ze strany USA, dokud Ázerbájdžán nezruší ekonomické embargo vůči Arménii a nezdrží se ozbrojených akcí. (Souleimanov, 2004)

6. Role mezinárodních organizací

Snahy o vyřešení karabašského konfliktu nepoutaly zájem pouze jednotlivých světových či regionálních mocností, ale také mezinárodních organizací. Těmi nejvýznamnějšími jsou Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) a Evropská Unie (EU).

6.1 Role Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE)

Zprostředkovatelem řešení konfliktu se stala OBSE, která jako první regionální organizace získala od OSN mandát ohledně záležitostí tohoto typu. V rámci této organizace byla konkrétně pro řešení konfliktu o Náhorní Karabach vytvořena tzv. Minská skupina, skládající se z obou zainteresovaných stran a dalších devíti států²¹.

Konkrétní řešení sice nepřinesla, ale už vytvoření vyjednávací platformy se dá nazvat dílčím úspěchem v porovnání s dřívějšími neúspěšnými pokusy samostatných subjektů Ruska, Íránu nebo USA. (*Souleimanov, 2004*)

OBSE sice jako jediná viditelně usilovala o dosažení míru, ale její vliv byl silně omezován ruskými zájmy. Role OBSE začala pozvolna růst od roku 1994, a byla spojena s budováním důvěry v Rusko. (*Šmíd, 2007*) Na summitu v Lisabonu byl definován status NK jako území s nejvyšší mírou svrchovanosti v rámci Ázerbájdžánu. Uznával teritoriální integritu Ázerbájdžánu i právo na sebeurčení, Arménie ho ale odmítla. Následná aktivita Minské skupiny vedla k vytvoření modelu tzv. *fázového přístupu*²², který předpokládal dosažení míru „krok po kroku“. (*Souleimanov, 2004*)

Arménie, resp. její tehdejší prezident Petrosjan byl přístupný k jednání o tomto návrhu, protože mu docházelo, jak vážné následky má pro arménskou ekonomiku blokáda ze strany Ázerbájdžánu, potažmo Turecka. To se mu stalo osudným, protože vlna nevole, která se zvedla ze strany veřejnosti, opozice a diaspory ho přinutila k rezignaci. Místo něj nastoupil Robert Kočarjan, bývalý prezident NKR a jeho ostrý kritik, což v podstatě zmrazilo jakékoli dosavadní vyjednávání vzhledem k jeho neústupným názorům. (*Souleimanov, 2004*)

²¹ Minská skupina OBSE byla založena v roce 1994 na summitu v Budapešti. Skládá se z 11 členů – z předsedající trojice Rusko, Francie, USA, jež doplňují stálí členové – Bělorusko, Finsko, Itálie, Německo, Švédsko, Turecko a Arménie a Ázerbájdžán. (*OBSE, 2014*)

^{22,16} Fázový přístup a další přístupy budou více rozebrány v kapitole č. 7

Dalším významným návrhem byl tzv. balíkový přístup²³. Ten prosazoval současné vyřešení sporných bodů a co nejrychlejší aplikaci možných řešení. Součástí tohoto přístupu byl i model společného státu²⁴, který pro změnu odmítl Ázerbájdžán. (*Šmíd, 2007*)

Poslední oficiální zpráva Minské skupiny je z roku 2011, v níž předsedající zástupci, kteří navštívili okupované ázerbájdžánské okresy při hranicích s NKR, hovoří o současné situaci, o níž dle zjištěných skutečností prohlašují, že jakékoli zachování nynějšího statu quo je nepřípustné a s ohledem na lepší budoucnost apelují na nutnost vyjednávání řešení a zdržení se jakýchkoliv aktivit na sporných územích. (*OBSE, 2011*)

6.2 Role Evropské unie (EU)

Evropská unie se začala významněji zajímat o jihokavkazský region v roce 2003, tedy před plánovaným rozšířením EU směrem na východ, kdy vznikla tzv. Evropská politika sousedství (ENP – European Neighbourhood Policy) a byl zřízen stálý představitel EU pro jižní Kavkaz. ENP slučuje všechny politiky (policies) spolupráce a podpory EU a zaměřuje je na země v její blízkosti, které ovšem nejsou v horizontu několika let v perspektivě členství. Tato politika si klade za cíl podporovat a spolupracovat se zeměmi na jih²⁵ a východ od EU a budovat pevné vzájemné vztahy. Nabízí jim privilegované vztahy na základě závazků ke společným hodnotám, jako jsou demokracie, lidská práva, právní stát, „good governance“, tržní hospodářství a udržitelný rozvoj. (*Tamm, 2007*)

V roce 2009 (během českého předsednictví EU) navíc začal fungovat projekt Východního partnerství, kam patří mimo dalších i tři jihokavkazské republiky²⁶. Projekt si klade za cíl např. přiblížení evropským strukturám, zjednodušení vízového systému a posilování spolupráce v energetických oblastech. (MZV ČR, 2012)

Objem finanční pomoci EU zemím jižního Kavkazu pro léta 2007-2010 byl 120,4 mil. € pro Gruzii, 92 mil. € pro Ázerbájdžán a 90 mil. € pro Arménii. Evropská unie si také pragmaticky uvědomuje fakt, že kaspická ropa, která povede do Evropy přes Turecko (tudíž se vyhne Rusku), je důležitá z hlediska diverzifikace energetických zdrojů. (*Tamm, 2007*)

²⁴ Viz kapitola 5.1 – Role Ruské federace a definice tzv. tatarstánského modelu

²⁵ Tzv. jižní perspektiva ENP je společná politika vůči geograficky blízkým státům jižně od EU. Euro-Mediterranean Partnership neboli EUROMED zahrnuje státy středomoří – Alžírsko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Libyi, Maroko, Palestinu, Sýrii a Tunisko.

²⁶ „Východní partnerství (VP), politika Evropské unie vůči šesti východoevropským zemím (Arménie, Ázerbájdžán, Bělorusko, Gruzie, Moldavsko a Ukrajina), je dlouhodobě jednou z priorit české zahraniční politiky, a to na úrovni unijní i bilaterální.“ (MZVČR, 2012)

Z perspektivy států jižního Kavkazu se může EU zdát jako slabý hráč v komparaci s Ruskem či USA. Tento fakt naopak může přinést pozitiva, jelikož EU nemá v regionu tak markantní ekonomické a mocenské zájmy a mohla by se stát vhodným stabilizačním prostředníkem v oblasti, např. i s využitím zkušeností z konfliktů na Balkáně, který je v mnoha ohledech podobný konfliktu o NK. (*Tamm, 2007*)

7. Modely řešení konfliktu a možný vývoj do budoucna

Od konce války v roce 1994 se konalo mnoho schůzek na multilaterální úrovni, kde byly oběma stranám nabídnuty možnosti řešení vzájemného konfliktu (viz níže v této kapitole). Problémem stále zůstává charakter konfliktu, který stojí na hodnotách. Arménie je přesvědčená, že obyvatelé NK mají právo na vlastní sebeurčení a tvrdí, že ona není stranou konfliktu, nýbrž „pouze“ zástupcem neuznané NKR v konfliktu s Ázerbájdžánem. Ten si naopak stojí za právem „principu teritoriální integrity“ a Arménii označuje jako agresora, který je napadl a neprávem si dělá nároky na jeho území. (Cornell, 2001)

7.1 Výměna území

Tento návrh spočíval v kompromisu, při kterém by byla vyměněna obě území spojující Arménii a Ázerbájdžán se svými exklávami. To znamená, že Arménii by byl oficiálně přidělen Lačinský okres, kterým vede koridor spojující zemi s NKR. Na druhé straně by se vzdala okresu Zangezur, který spojuje Ázerbájdžán s Nachičevanem. Tím by v podstatě zmizely sporné exklávy a území by byla kompaktní, což by mohlo přispět ke stabilitě. Tento návrh byl ale zamítnut především Arménií. Uvědomíme-li si dnešní podobu hranic, zjistíme, že v případě, že by se vzdala Zangezuru, by Arménie přišla o hranici s Íránem a byla by tak ze tří stran obklíčena „nepřáteli“, kteří vůči ní uplatňují blokádu, což by mělo za důsledek ještě větší izolaci a ekonomické ztráty. Ázerbájdžán se zase nechtěl vzdát NK a Lačinu. (Ditrych, 2006)

Byly navrženy dokonce i nápady o výměně NK za Nachičevan (včetně výměny obyvatel), ovšem realizace byla téměř nemožná.

7.2 Kyperský model

Tento model v podstatě předpokládal to, co je v současnosti téměř realitou. Náhorní Karabach se stane de facto nezávislým státem (mezinárodně neuznaným), a jeho vnitřní struktura bude na bázi nezávislého státu. Toto relativně funguje právě v případě Severokyperské turecké republiky. Ovšem mezinárodně neuznané státy bývají zdrojem nestability a přitahují pozornost cizí velmoci. (Šmíd, 2007)

7.3 Balíkový přístup

V roce 1997 navrhla trojice předsedajících států Minské skupiny první návrh, kde by se všechny problémy vyřešily najednou. Tento přístup počítal s principem „společného státu“ čili vytvoření takových vztahů mezi NKR a Ázerbájdžánem, kde by NKR měla nejvyšší míru autonomie, avšak nedisponovala by právem na jednostranné odtržení. To ovšem Ázerbájdžán odmítal s odvoláním na „lisabonské principy“. (Souleimanov, 2004)

7.4 „Krok za krokem“

Tento přístup nabízel řešení konfliktu tzv. krok za krokem. První krok měla udělat Arménie, která měla stáhnout své vojenské jednotky z okupovaných území a „na oplátku“ by byla zrušena blokáda ze strany Ázerbájdžánu. Uprchlíci by se poté mohli vrátit do svých domovů a na bezpečnost by dohlížely „peacekeepingové“ jednotky OBSE. Po splnění těchto kroků by se teprve začal řešit status NK. Ázerbájdžán byl dokonce ochoten uznat karabašské státní atributy, jako je vlajka, armáda a vláda za podmínky, že NK zůstane součástí Ázerbájdžánu. NKR toto odmítla, protože kdyby Arménie učinila první kroky, ztratila by trumfy k vyjednávání o statusu ještě před jeho začátkem. Arménie (resp. Petrosjan) byla zprvu ochotna jednat, ale po výměně ve vedení toto řešení nepřipadalo v úvahu, především kvůli potenciální ztrátě klíčové výhody v konfliktu – vojenské převahy v ázerbájdžánských okresech. (Souleimanov, 2004)

7.5 Pražský proces

Po summitu NATO 2002 v Praze, kde se domluvili prezidenti obou států na vzájemném dialogu, začal fungovat tzv. pražský proces. Ten již nenabízel řešení z návrhů třetí strany, ale započal přímá jednání nejvyšších autorit. Proběhlo několik schůzek, např. setkání prezidentů ve Varšavě či Astaně. Výsledky ovšem známy nejsou z důvodu utajení. Minská skupina představila další tři možnosti vývoje do budoucna: 1) dohody nebude dosaženo a zůstane zachován status quo, 2) otázka NK bude odložena na neurčito, ale oba státy normalizují vzájemné vztahy, 3) bude dosaženo i dohody o NK. (Šmíd, 2007)

7.6 Řešení vojenskou cestou

Potenciální řešení vojenskou cestou nelze opomíjet, vzhledem k dlouhotrvající patové situaci či frustraci Ázerbájdžánu ze ztráty až 20 % území. Ovšem nakolik je tato možnost reálná, je na pováženou. Ázerbájdžán čas od času zостřil rétoriku, ale i on sám si musí být vědom rizik při rozpoutání nového konfliktu. Ze strategického hlediska se arménská armáda nachází blízko důležitých měst, jako jsou Jevlach či Gandža.

Těmito městy procházejí klíčové komunikace a ropovod BTC. Při jejich ovládnutí by Arméni získali velkou výhodu, naopak ázerbájdžánské ekonomické zájmy a zahraniční podpora by byly vážně ohroženy. (*Souleimanov, 2004*)

Arméni si nový konflikt nemůžou dovolit z důvodu slabé ekonomiky a rizika ohrožení surovinových zájmů EU či USA, což by mohlo Arménii vrhnout do ještě větší recese a izolace. Navíc vzhledem k nestabilnímu regionu Kavkazu a lze říci i Blízkého východu by se konflikt mohl rozrůst i mimo region.

8. Závěr

Po skončení ozbrojeného konfliktu v roce 1994 proběhlo mnoho pokusů o vyřešení konfliktu. Nalézt vhodný kompromis je ovšem pro tento hodnotově orientovaný konflikt velmi složité a velkou roli v budoucím vývoji hrají i velcí hráči jako Rusko a USA, kteří zde mají své geopolitické zájmy. Určitou naději nabízí EU, resp. její politika Východního partnerství, která by mohla jako nezávislý mediátor zprostředkovat nová jednání a možná řešení.

V současné době je však konflikt stále zamrzlý a jakýkoli posun se zdá být v nedohlednu. Náhorní Karabach de facto funguje jako nezávislý stát, i když není mezinárodně uznáný. Vzhledem k těžkému hledání kompromisu se jako nejjednodušší řešení jeví nová válka. Pro obě strany je ale klíčová zahraniční podpora, kterou by mohly případným novým střetem ztratit, což by pro ekonomiky obou zemí znamenalo značnou zátěž. Navíc stabilita regionu je v zájmu mnoha mezinárodních aktérů, a tak se zdá jako nejpravděpodobnější zachování zamrzlého konfliktu.

9. Shrnutí

Bakalářská práce se zabývá konfliktem mezi Arménií a Ázerbájdžánem o Náhorní Karabach. Práce se dělí na šest hlavních částí. V první části se věnuje kavkazskému regionu a zdejšími konflikty. Jsou zde zmíněny Gruzínsko-abcházský a Gruzínsko-osetinský konflikt a válka v Čečensku.

Druhá část krátce popisuje historický vývoj v oblasti jižního Kavkazu a dále představuje historicko-etnický profil hlavních aktérů. V kapitole je popsána Arménie, resp. Arménský národ, jeho archaizace, historický vývoj a vztahy s okolními národy v regionu. Podobně je zde popsán také Ázerbájdžánský národ.

Další kapitola se věnuje charakteristice samotného konfliktu o Náhorní Karabach. V první části této kapitoly jsou nastíněny bezprostřední příčiny konfliktu, jako např. události v Čardakli, Sumgaitský pogrom či operace Kolečko a další různé politické akty vedoucí k eskalaci konfliktu. Druhá část se zabývá průběhem a dynamikou ozbrojeného střetu, např. je zde popsán útok na vesnici Chodžali, postup arménských jednotek či vnitropolitická situace v Ázerbájdžánu. Poslední část uvádí důsledky konfliktu, zejména výchozí pozice obou aktérů po podepsání příměří, počty uprchlíků a obětí na životech.

Následující kapitola popisuje role mezinárodních aktérů v konfliktu o NK. Podrobně uvádí postoje a chování Ruské federace jakožto nejdůležitějšího aktéra. Dále se zabývá rolí Turecka a konkrétněji pak popisuje komplikované arménsko-turecké vztahy. V další části je uvedena role Íránu a není zde opomenuta ani role USA, jehož geopolitické zájmy v oblasti jsou patrné a tvoří mocenskou protiváhu vůči Rusku.

V další části práce se zmiňujeme o roli mezinárodních organizací – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a Evropské unie. OBSE, konkrétně Minská skupina, se stala důležitým zprostředkovatelem vzájemných jednání a i bez konkrétního výsledku byla jednou z mála nestranných institucí, které se pokoušely o řešení sporu. Role EU je zde charakterizována Evropskou politikou sousedství (ENP), resp. Východním partnerstvím. Zmiňuje zde ekonomickou podporou EU státům Kavkazu a navíc vyzdvihuje potenciál EU jako prostředníka pro řešení, protože zde nemá tak silné mocenské a ekonomické zájmy jako např. Rusko nebo USA.

V poslední části se práce věnuje modelům řešení konfliktu a možnému vývoji do budoucna. Jsou zde zmíněny modely jako např. Kyperský model, Balíkový přístup, možnost výměny území apod., ovšem ani jeden z možných modelů doposud nevedl ke kompromisu a jakémukoli posunu vpřed.

10. Summary

My bachelor's thesis is concerned with the conflict over Nagorno-Karabakh between Armenia and Azerbaijan. It is divided into six main parts, the first of which pursue the Caucasus and the local conflicts. Both the Georgian-Abkhazian and the Georgian-Ossetian conflicts as well as the Chechen War are mentioned.

The second part depicts the historical development in the Southern Caucasus and presents the historical and ethnic profile of the main parties. Armenia or, to be precise, the Armenian nation, its archaization, the historical development and relationships with other nations are described in this chapter. The Azerbaijani nation are delineated in the same way.

Another chapter focuses on the characteristic of the Nagorno-Karabakh conflict itself. In the first part I outline the immediate causes of the conflict, such as the events in Chardakli, the Sumgait pogrom, the operation “Kol’co” and other political acts leading to the escalation of the conflict. The second part deals with the process and dynamics of the armed clash. For instance, I analyze the attack on the Khodjaly village, the approach of the Armenian forces, and the internal political situation in Azerbaijan. The final part covers the consequences of the conflict, especially the starting position of both the protagonists after signing the armistice, the number of refugees and casualties.

The following chapter describes the roles of the international protagonists in the conflict over NK. It elaborates the attitude and approach of the Russian Federation as the main player. Furthermore, it focuses on the role of Turkey and it then proceeds to depict the complicated Turkish-Armenian relations. Later it states the role of Iran, even the role of the USA, with the apparent geopolitical interest in the debated area, forming a power counterweight against Russia.

The next part deals with the role of international organizations, such as the Organization for security and cooperation in Europe and the European Union. OSCE, specifically the Minsk group, has become a significant mediator of mutual negotiations, and although it did not yield a result, it was one of the few impartial institutions to attempt resolving the dispute. The role of the EU is characterized here by the European neighborhood policy (ENP), or Eastern partnership, to be more specific.

The economic support for the countries located in the Caucasus, provided by the EU, is mentioned; it also highlights the potential of the EU as a mediator for dealing with conflicts, because it does not have as strong power and economic interests as Russia or USA.

The end of my thesis focuses on models of conflict resolution and the possible future development. The Cyprus model, the Stage by stage approach, the possibility of interchanging the territory, and more discussed, although none of the models has led to a compromise or a progress so far.

11. Seznam literatury a zdrojů

CORNELL, Svante E. *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus* [online]. Curzon Press, 2001 [cit. 2014-05-03]. ISBN 0-203-98887-6. Dostupné z:

https://is.muni.cz/el/1423/podzim2012/MVZ208/um/35586974/Small_Nations_and_Great_Powers__A_Study_of_Ethnopolitical_Conflict_in_the_Caucasus__.pdf

COENE, Frederik. *The Caucasus: An introduction*. New York: Routledge, 2010. ISBN 978-0-415-48660-6.

CARLEY, Patricia. Nagorno-Karabakh: Searching for a Solution. In: *United States Institute of Peace* [online]. 1998 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z:<http://www.usip.org/publications/nagorno-karabakh-searching-solution-0#obstacles>

ŠMÍD, Tomáš. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-126-0.

National Statistical Service of the Republic of Armenia [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://armstat.am/en/?nid=126&id=11001>

SOULEIMANOV, Emil. The Conflict in Nagorno-Karabakh. In: *OSCE Yearbook 2004*. 1. vyd. Baden-Baden: Nomos Verlag, 2005, ISBN 3-8329-1140-5.

DITRYCH, Ondřej. Náhorní Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice. *Ústav mezinárodních vztahů Praha* [online]. 2006, č. 4 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://mv.iir.cz/article/view/236>

ALTSTADT, Audrey L. *Conflict, cleavage, and change in Central Asia and the Caucasus: Azerbaijan's struggle toward democracy* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2011 [cit. 2014-05-03]. ISBN 9780511559204. Dostupné z: <http://ebooks.cambridge.org/chapter.jsf?bid=CBO9780511559204&cid=CBO9780511559204A013>

NOVÁK, Filip. *Arménská genocida* [online]. Brno, 2008 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/74972/ff_m/genocida.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Historický ústav.

KOPECKÝ, Pavel. Arménská genocida: politicko-kulturní důsledky a souvislosti. *Centrum pro studium demokracie a kultury: Revue Politika* [online]. 2010, č. 2 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1242/armenska-genocida-politicko-kulturni-dusledky-a-souvislosti>

GOSHGARIAN, Rachel. *Breaking the Stalemate: Turkish – Armenian Relations in the 21st century*. 2005. Dostupné z: http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_46.pdf

DE WAAL, Thomas. The Caucasus: A Broken Region. In: *Institute for War & Peace Reporting* [online]. 2008 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://iwpr.net/report-news/caucasus-broken-region>

BABAN, Inessa. The U.S. South Caucasus strategy and Azerbaijan. In: *Turkish Policy* [online]. 2010 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/93-103.pdf>

Executive Summary of the "Report of the OSCE Minsk Group Co-Chairs' Field Assessment Mission to the Occupied Territories of Azerbaijan Surrounding Nagorno-Karabakh". In: *Organization for Security and Co-operation in Europe: Minsk Group* [online]. 2011 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.osce.org/mg/76209?download=true>

TAMM, Sascha. WEAKNESS AS AN OPPORTUNITY: EU POLICY IN THE SOUTH CAUCASUS. In: *Turkish Policy* [online]. 2007 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.turkishpolicy.com/images/stories/2007-03-caucasus/TPQ2007-3-tamm.pdf>

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky: Východní partnerství [online]. 2012 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/vychodni_partnerstvi/

SOGHOMONYAN, Artem. *Ozbrojené konflikty po skončení studené války na Kavkaze* [online]. Brno, 2012 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/144922/fss_m/diplomova_prace.pdf. Diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně

ČEČENSKO: BOLAVÉ MÍSTO RUSKA [online]. Ústav mezinárodních vztahů Praha, 2001 [cit. 2014-05-06]. ISSN 0543-7962. Dostupné z: <http://www.dokumenty-iir.cz/MP/MPArchive/2001/MP072001.pdf>

SOULEIMANOV, Emil. Konflikt o Náhorní Karabach. In: *ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE: Studia Territoria* [online]. 2007 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://stuter.fsv.cuni.cz/index.php/stuter/article/viewFile/235/194>

GREEN, James A. a Christopher P. M. WATERS. CENTRE FOR EURO-ASIAN STUDIES. *Conflict in the Caucasus: Implications for International Legal Order*. London: Palgrave macmillan, 2010. ISBN 978-0-230-24124-4.

KING, Charles. *The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus*. New York: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-0-19-539239-5.

Turkey and the southern Caucasus. London: The Turkish Embassy, 2002. ISBN 0-9540675-3-3.

Grafické přílohy:

<http://www.colorado.edu/ibs/waroutcomes>

http://www.grida.no/graphicslib/detail/ethno-linguistic-distribution-in-the-southern-caucasus_99d4

<http://voiceseducation.org/content/history-lessons-armenia-and-azerbaijan>

http://www.grida.no/graphicslib/detail/population-migration-and-displacement-in-the-southern-caucasus-1988-2004_82dc#

http://www.swissinfo.ch/eng/politics/Visit_puts_Azerbaijan_on_the_map.html?cid=4274